

VALORI ALE TIPARULUI EUROPEAN ÎN COLECȚII DIN SUDUL ȘI ESTUL BANATULUI

— Considerații introductive —

PETRU CALIN

Înainte de a trece la abordarea efectivă a obiectului prezentei lucrări, autorul găsește ca necesare câteva precizări de ordin redacțional, lămuritoare în ceea ce privește derulajul cercetării și forma finală în care acestea a fost valorificată. Anterior redactării prezentului studiu de ansamblu, au fost elaborate și publicate două cataloage (*Valori ale tiparului european de expresie romanică existente în colecții din Caraș-Severin*, Reșița, 1993 și respectiv *Valori ale tiparului european în limba germană în colecțiile jud. Caraș-Severin*, Reșița, 1995), acestea conținând, în principal, descrierea bibliofilă a unui lot de carte veche, carte rară și cu caracteristici de bibliofilie, exemplare realizate în diverse centre tipografice europene anterior anului 1800 (între ele doar câteva apărute după acest moment), existente actualmente în colecții instituționalizate din sudul și estul Banatului. După cum rezultă și din cuprinsul cataloagelor, în metodologia cercetării nu am adoptat criteriul cronologic îndeobște uzitat, ci pe cel lingvistic, considerând că așa se poate răspunde mai adecvat interesului specialistului sau amatorului. Către acest criteriu ne-a condus și situația incertă, în plan pecuniar, privind publicarea întregului rezultat al cercetării, concepând fiecare catalog ca pe o unitate de sine stătătoare, cu un scurt cuvânt introductiv, cu indici aferenți și un sumar rezumat într-o limbă străină. La apariția prezentului studiu, se poate obține, prin compunere (mai bine spus prin antepunerea lui la cele două cataloage), o lucrare cuprinzătoare pe segmentul bibliofilic vizat. De această dată, nu vom mai reveni asupra demersului de descriere bibliofilă și de apartenență a exemplarelor din cataloage, precizările respective fiind făcute la începutul fiecărui catalog. De aceea, lucrarea în întregul ei, nu va avea o paginație continuativă, unitară, ci pe fiecare parte componentă.

*
* *

Rândurile următoare își propun să constituie o analiză de ansamblu, sub diverse unghiuri, a materialului cuprins în structura cataloagelor menționate — respectiv a lotului alcătuit din cărți valoroase (267 exemplare) de proveniență europeană, ajunse în colecțiile din această parte a țării ca rezultat al determinărilor istorice, dar și al hazardului, lot luat convențional (din motive metodologice) ca o unitate de sine stătătoare.

Fiind vorba despre alese mărturii ale culturii și spiritualității europene produse de-a lungul a aproape trei secole (XVI—XVIII), mărturii ce acopăr prin proveniența lor o remarcabilă suprafață culturală, ca și o amplă paletă tematică, se cuvin expuse mai întâi câteva aspecte de contextualitate istorică și determinare culturală.

Intrucât cele mai multe cărți din lotul amintit au un conținut religios, ori au fost realizate sub patronajul unor instituții sau organizații confesionale, găsim oportună, mai întâi, o sumară incursiune pe coordonatele istorice ale Bisericii europene (din centrul și vestul continentului — zona de apariție a cărților în discuție), între sec. XVI—XVIII. Aceasta cu atât mai mult, cu cât amintita instituție, în variatele ei ipostaze, a dominat viața spirituală, morală, culturală (și nu numai) a perioadei vizate, că ea a fost o pârghie de primă importanță în dezvoltarea tiparului și a producției de carte, clerul fiind „cel mai bogat proprietar“ (Madaule, vol. 2, p. 27) din perimetrul Bisericii de Apus.

Se cunoaște îndeobște că Renașterea și Umanismul occidental au determinat și în teologia apuseană o evoluție mai rapidă spre deschiderea mai atentă către realitățile lumii. În acest cadru, a exercitat o deosebită influență spre occident și Umanismul bizantin, bazat pe clasicismul elin și transmis prin numeroși emigranți greci — fugiți din calea agresiunii turcești, aceștia inspirând în principal și critica la adresa papalității și a scolasticii. Au intervenit în teologia occidentală frământările produse de Reformă și Contrareformă, precum și ciocnirea dintre absolutismul „luminat“ al unor monarhi și pretențiile universaliste întărziate ale papalității, la care se alătură tendințele de libertate și egalitate ale popoarelor și culturile lor. Acestea (și alți factori) au determinat, așa cum au remarcat mai mulți exegeți, constituirea a trei etape.

O *primă etapă* exprimată mai ales printr-o literatură preponderent polemică (1500—1648) corespunzând epocii Reformei și Contrareformei (aici încadrându-se mai întâi scrierile corifeilor reformatori: Martin Luther, 1483—1546, J. Calvin, 1509—1564, respectiv cele care ilustrează Contrareforma papală). Cum toți reformatorii (ca dealtminteri și contrareformatorii în felul lor) priveau S. Scriptură ca singura armă și izvor de credință, era firesc să apară o dezvoltare deosebită a studiilor biblice, cu ediții de texte, traduceri, comentarii savante și populare, cunoștințele clasice ale umanistilor fiind dătătoare de ton. De menționat ediția critică a Noului Testament (1516) realizată de Erasmus de Rotterdam (+1536). Mai târziu, apar ediții critice ale Bibliei întregi, scoase de alți umanști: L. Judă, S. Castellio, Th. de Beza. De reamintit că însuși Gutenberg, după câteva mărunte tipărituri, imprimă (împreună cu ortacul său Peter Schöeffer), în 1455, în ediție celebră, *Biblia*, păstrată la Biblioteca Mazarină din Paris.

Până la Reformă, la romano-catolici nu s-a pus mare preț pe studiile biblice, mai ales că erau interzise traducerile în limbi naționale. La Conciliul de la Tridento însă (1545—47, 1551—1552, 1562—1564), s-a cerut editarea unei ediții critice a *Vulgatei*, care a apărut în trei rânduri, între 1590, 1598, cunoscută sub numele de *Biblia Clementină* (adică apărută sub Papa Clement VIII). Ulterior, textul cunoaște și alte ediții comentate și îmbogățite. De atunci, catolicii au concurat cu protestanții,

publicând și ei trei ediții poliglote: la Complutum în Spania (1514—1517) sub supravegherea prelatului erudit Ximenes, la Antwerpen (1569—1572) și la Paris (1629—1645). Pe la jumătatea veacului al XVII-lea, erudiții filologi, mai ales din Anglia și Olanda, fac posibilă ediția poliglotă, în 9 limbi, scoasă la Londra (1657), prin grija episcopului Walton de Chester și a unei întregi comisii de erudiți orientaliști. Curentele protestante forțează interdicțiile deci, și fac să apară ediții în limbi naționale, promoatoare ale ideilor de progres fiind Franța, Italia și Spania. Traducerile sunt repede difuzate, remarcabile fiind cele realizate de Lefèvre (în franceză), de Tyndale și Coverdale (în engleza), dar cea mai apreciată fiind cea realizată de Martin Luther, între 1522—1534, ce va cunoaște numeroase reeditări, centrul tipografic Wittenberg fiind cel mai prolific (aici aflându-se, de fapt, inima protestantismului). De apreciat că pe vremea lui Francisc I, în Franța, și a lui Carol Quintus, în Germania, atât catolicii, precum și protestanții scot remarcabile ediții ale *Bibliei*, cu bogate glose și comentarii, dar fiecare editor accentuându-și specificul confesional.

În această primă etapă ecleziastică, o altă mare preocupare a protestanților, ca și a catolicilor, a fost studierea laturei istorice a Bisericii ca instituție divină; exegeți pasionați pun în valoare vechi documente aflate în arhive. Luteranii dau celebrele *Centurii de la Magdeburg* — istorie bisericească structurată pe secole, precum lucrarea în 13 volume a lui Mattias Flacius Illiricus (+1575), apărută la Magdeburg între 1559—1575, operă de referință pentru istoricii ulteriori. În același domeniu al cercetării, catolicii răspund cu o lucrare și mai documentată, scoasă la Köln, între 1588—1607, de cardinalul Cezar Baronius: *Annales ecclesiastici*, în 12 volume.

Printre specialiștii în dogmatică din prima parte a secolului al XVII-lea este remarcabil iezuitul Dionisus Petavius (Petau) (+1652) de la Universitatea Clérmont (c I/p 5 și fișier autori), apreciat mai ales pentru contribuția sa la eliberarea teologiei de scolastică, fiind întemeietorul istoriei dogmelor (deși opera lui Tomas d'Aquino, +1274, pare să rămână dominantă peste vreme).

Dacă protestanții cultivă în prea mică măsură teologia morală, în schimb catolicii au scris mult în această privință, iezuiții scoțând numeroase manuale, explicând și justificând comportamentul credincioșilor în virtutea doctrinei profesate de ordinul împăciuitor. Într-o paranteză, de reținut câteva repere despre acest ordin integrat în acțiunea Contra-reformei. Așadar, Ordinul iezuiților, întemeiat de spaniolul Ignatiu de Loyala (1491—1556) și recunoscut de Papa în 1540, a fost o forță de luptă împotriva protestanților de tot felul, reușita sa bazându-se pe un activism fără de pereche prin multiple modalități: învățământ, pastorație, politică, științe, filosofie, literatură, arte, orientând astfel catolicismul pe un făgaș nou. Ordinul iezuit s-a răspândit rapid datorită unității de conducere, competenței și folosirii celor mai practice mijloace. În scurt timp, a reușit să patroneze cele mai importante colegii; între care: Collegium Romanum, întemeiat în 1551, la Roma, ca școală centrală de teologie și filosofie a iezuiților; apoi, Collegium Germano-hungaricum, înființat în același an tot la Roma, cu scopul de a crea misionari pentru Germania și Ungaria. În Germania, centrul iezuiților era Universitatea din Ingol-

stadt, înființată în 1549, apoi colegiul german din Viena, ca și cele din München, Innsbruck, Würzburg, ori din Țările de Jos la Louvain, din Polonia, la Braunsberg, cea de la Vilna. Având deviza: „Omnia ad majorem Dei gloriam“, iezuiții, încurajați de Papa cu o largă libertate de acțiune, pun stăpânire pe numeroase biserici și mănăstiri, pe mijloacele economice ale acestora, reușind să atragă mari personalități, pe unele chiar să le desprindă de protestantism. Dispunând deci de o enormă putere economică, au realizat o mare producție tipografică în care au antrenat erudite personalități ale timpului. Sub tutela lor, s-au editat și reeditat, începând cu secolul al XVI-lea, cărți din diferite domenii, cu remarcabile calități bibliofile, difuzate pe o întinsă suprafață culturală europeană, multe titluri ajungând și în părțile noastre, transmise și așezate în colecții publice ori private. Ajungând în conflict cu alte confesiuni atât pe teren misionar, teologic, ori educativ, dar și pentru că se amestecau în politică și comerț din intenția vădită de a domina, iezuiții au început să fie prigoniți (în Franța, bunăoară, li se închid colegiile, fiind chiar expulzați prin decizie parlamentară, putând însă să revină sub Henric IV și să-și redeschidă colegiile), astfel că Papa Clément XIV interzice Ordinul în 1774, reînființat apoi, în 1814, de Papa Pius VII. În aceeași paranteză, iată și alte câteva Ordine: al Barnabitelor (1530, de la mănăstirea Barnaba din Milano), al Ursulinelor (de la martira fecioară Ursula din Bretania, moartă la năvala hunilor), al Capucinilor (de la gluga de pe cap), al Franciscanilor (1528), al Oratorienilor, al Dominicanilor.

Inchizând paranteza, câteva referiri la *etapa a doua* (1650—1750) privitoare la Biserica de Apus, epoca în care se afirmă cei mai străluciți reprezentanți ai teologiei. Acum, Parisul bunăoară, prin Sorbona și școala de la Port-Royal, se afirma ca un mare centru al culturii teologice, avântul remarcabil fiind dat prin Ordinele: oratorian, dominican, maurin, iezuit, printre corifeii aflându-se Blaise Pascal (+1662), Pierre Nicole (+1695), Antoine Arnauld (+1694). Acum sunt editate opere patristice despre Origen (+254), Sf. Vasile cel Mare (+379), Sf. Atanasie (+373), Sf. Ioan Chrysostomus (+407), iar erudiți ca J. Mabillon (+1707) și B. de Montfaucon (+1741) s-au ocupat și de crearea de discipline științifice noi (paleografia, diplomatica). Apar noi și importante dicționare de gracă și latină, ori reeditarea celor multilingve precum cel întocmit de Ambrosius Calepinus**, la Lugduni (catalog I, poziția 4 — în continuare c/p), care, începând din 1502, cunoaște noi ediții, mereu îmbogățite. Acum este inițiată disciplina critică de Introducere în Noul Testament (de R. Simon, +1712), după care vor apărea noi studii în acest spirit. Abatele Fleury (+1720) a dat o *Istorie bisericască* în 20 de volume, iar savantul Eusebiu Renaudot** (+1720) scoate renumita colecție a *Liturghiilor orientale* (c I/p 9, 10), alături de acesta aflându-se eruditul Quien (+1733), cercetător de marcă în istoria Bisericii de Răsărit (autor al primei geografii eclesiastice *Oriens Christianus*). În această etapă se semnalează apariția a numeroase și valoroase cărți cu mențiunea „cum privilegio regis“ (adică în ediții de lux). Acum se afirmă marele predicator și exeget Abraham Santa Clara (+1709), monah augustinian din Viena, și tot în această etapă este de semnalat talentatul predicator Bossuet (+1704), ca și Jean Baptist Massillon**, +1742 (c II/p 11—13, 15—23, 31). Între

dogmațiști și apologeți s-au impus la lutherani: Hollaz (+1713) și Budeus (+1723), iar la anglicani, dușmanul deismului Joseph Bingham**, +1723 (c I/p 14—24 și c II/p 97, 98). Filosoful Leibniz era sincretist, integrat și el în efortul împăcării confesionale, și se gândea la unirea celor trei confesiuni creștine.

Etapa a treia (1750—1800) e caracterizată prin influența raționalismului asupra teologiei și Bisericii (într-o manieră mult mai evidentă), curent resimțit și în catolicismul german și austriac, îndeobște cu mai multă rezistență la influențele exterioare. În acest spirit se afirmă personalități ca: Walch — tata și fiul (c II/p 49) cu importante studii de istorie bisericească (a iezuiților), apoi un prim mare raționalist J. S. Semller, +1791, (c II/p 43, 44) — profesor la Halle (care afirma că fiecare structură a *Bibliei* s-a format într-un răstimp lung și nu sub inspirația dumnezeiască). Aceștia li se alătură mai radicalul raționalist Hermann Reimarus** (+1768) — profesor de limba ebraică la Hamburg, care, neîncrezător, socotea că învățătura lui Isus provine din înșelăciunea regizată de apostoli care ar fi inventat minunile (c II/p 84). Unii istorici raționaliști, ca Spittler, +1810, și Heinrich Ph., K. Henke**, +1809, (c II/p 103, 105, 109), cu totul exagerați, ostili chiar, vedeau în istoria Bisericii o istorie a aberațiilor și degenerărilor umane (IBU, II, p. 272). Aceste exagerări apăreau, nu întâmplător, în timpul revoluției franceze (1789). În vârtejul polemicii dintre curentele contradictorii ale epocii, înfloréște teologia catolică în Germania și Italia și aproape stagnează în Franța. Literatura teologică oferă mai multe manuale prelucrate după modele mai vechi, dar despovărate de scolasticism. O figură impunătoare a fost profesorul J. Michael Sailler** (+1832), dogmatist și moralist, un timp (1794—1799) episcop de Regensburg, remarcat pe sfârșit de veac XVIII și după 1800. Prin scrisul său și moderația față de papă, a contribuit la întărirea catolicismului în Germania (c II/p 77, 78, 86).

Dacă aspectele expuse până aici reprezintă mai ales o privire fugară în interiorul fenomenelor ce au caracterizat îndeosebi starea Bisericii ca instituție cu influențe determinante, nu trebuie omis faptul că perioada sec. 17, 18 înregistrează importante acumulări în lumea ideilor oarecum în paralel cu fenomenul religios, sau chiar opus acestuia de tipul raționaliștilor amintiți mai sus, conturând o altă mare fațetă a epocii. Un important moment (declanșator pe multiple planuri) a fost afirmarea, în sec. 17, a concepției carteziene, care concentrează, într-o viziune proprie, laturi esențiale ale gândirii anterioare și va reprezenta un permanent punct de referință (acceptat sau nu) pentru cugetătorii ulteriori. Secolul 18 prezintă și mai pregnant câteva mutații importante îndeosebi în jumătatea vestică a continentului. Astfel, potrivit studiilor publicate, bunăoară, de „*Journal des savants*“ (organul mediilor academice) și de „*Memoires de Trévoux*“ (aparținând elitei iezuite) se constată un relativ „regres al teologiei, o cvasi plafonare a dreptului, a istoriei și literaturii, o creștere verticală a științelor și artelor, adică orientarea progresivă a culturii către un conținut mai științific și mai tehnic“ (Chaunu, vol. I, p. 324). Acest veac numit „al luminilor“ cunoaște o puternică propulsare a spiritului de creativitate pe o largă arie de domenii, la loc de frunte aflându-se filosofii cu puternica lor influență. Astfel, acum se află în

mare vogă scrierile lui Leibniz (1646—1716), Giambattista Vico (1668—1744), Berkeley (1684—1753), Montesquieu (1689—1755), Fénelon** (1699—1779), Voltaire** (1694—1778), Hume (1711—1778), J. J. Rousseau (1712—1778), D'Alambert (1717—1783), Kant (1724—1804), Fichte** (1762—1814) ș.a., la care se alătură alți savanți, între ei: Newton (1642—1727), C. Linné** (1707—1778), Lavoisier (1743—1794), Volta (1745—1827), Franklin (1706—1790) etc. Tabloul este complex, armonios completat de mari reprezentanți ai artelor, precum mari compozitori: J. S. Bach (1685—1750), Haendel (1685—1759), Haydn (1732—1809), Mozart (1756—1791), Beethoven (1770—1825), ori mari artiști plastici ca Goya (1746—1828), sau dramaturgi de talia lui Goldoni (1707—1793), Schiller (1759—1805). În acest răstimp, apare (între 1751—1772) monumentală *Enciclopedia*, redactată prin coordonarea lui Diderot, D'Alambert, Voltaire, având ca model un important dicționar publicat anterior (1729), cel al englezului Chambers. Se dezvoltă științele matematice, au loc noi descoperiri tehnice, cresc prospectările astronomice și cele geologice. Așadar, fără a intra în detalii, această galopantă enumerare de nume sugerează enormul progres înregistrat în gândirea profană, oarecum pe marginea celei religioase, indicând o realitate, aceea că „lumea s-a îndreptat și spre lucruri“. În această perioadă apar nu numai adepți de seamă ai deismului, ci și voci de-a dreptul ostile Bisericii, precum D'Holbach (cu *Sistemul naturii*, 1770), ori „Grand Orient de France“ (1773) — organizație francmasonă (anticreștină), ca și scrierile enciclopediștilor, și exemplele sunt ne-numărate, o mare contribuție la aceste mutații (nedorite de teologi) având Reforma, care „a dat naștere marilor discuții politice, și este evident că ideile democratice de la sfârșitul veacului al XVIII-lea care au dus la Revoluția franceză își au originea tot în Reforma din veacul al XVI-lea (P. Janet, *Histoire de la science politique dans ses rapports avec les morales*“, appud Negulescu, p. 732). Concomitent, istoria se laicizează, dreptul se dezvoltă în latura de jurisprudență. Cu toate acestea, deși la cumpăna dintre cele două secole se constată o „criză a conștiinței europene“ (zice P. Hazard în cartea sa, făcând o radiografie a perioadei amintite), în aceste condiții deci, Biserica apuseană se adaptează la situație. Astfel, exercită un mecenat pe scara mare: luând drept exemplu academiile regale, inițiază academiile din provincie, în întreaga Europă. Acestea vor juca un rol foarte activ în dezvoltarea și difuzarea ideilor și a cunoștințelor (teologice, dar și științifice — matematici, fizică, în multe locuri predate de iezuiți, bunăoară). Pe aceeași linie, hermeneutica biblică ia o formă științifică într-un cadru universitar bisericesc. „La sfârșitul sec. 18. Europa rămâne în profunzime creștină“¹ (Chaunu, vol. I, p. 429), nevoia de carte religioasă rămâne constantă și mare (deși se constată o relativă scădere a sentimentului religios în rândul clasei mijlocii). În acest „secol al Luminilor“, cartea se pune în slujba noii civilizații. Franța, Anglia, Olanda, Germania, țări protestante, produc, cu mici discontinuități, 80—90% din totalul cărților (Chaunu, vol. I, p. 332). În privința producției de carte, se întâlnesc două tendințe: pe de o parte, pe sfârșit de veac 18, tipografiile și legătorii realizează din ce în ce mai puține ediții de lux, iar pe de alta, apar din ce în ce mai multe ediții populare. În acest sens, încă de la finele sec. 17, începe să se părească formatele mari și să se

adopte cele mai comode, mai ușor de mânuit, cu costuri mai mici, consecință a ieftinirii hârtiei. Ba mai mult, se ajunge la scoaterea de colecții populare, cu cărți mai simple tipografic, accesibile ca procurare, ceea ce reprezintă semnul unei victorii culturale și sociale (prin perfecționarea lecturii ca efect al alfabetizării extinse în rândul populației). În ce privește expresia lingvistică, latina începe să piardă teren, progresiv, din sec. 16 în Spania, sec. 17 în Franța, iar în Italia din sec. 18. Ultimele sale bastioane se află în țările germanice (mai ales de nord). Cu alte cuvinte, „tiparul a avut efectul de a purifica latina până la a o face să dispară“ (*Gal. Gut*, p. 367). Ea este înlocuită de limbile naționale, tiparul în acest caz având rolul de șlefuire, de cristalizare a limbilor (naționale) literare unitare. În această rapidă schițare a fundalului istoric, a contextului european în care apar cărțile incluse în cataloagele de mai jos, este necesară menționarea altui aspect deloc neglijabil, acela privind supravegherea și controlarea oficială a producției tipografice.

În amintitul derulaj de durată al antagonismului Reformă — Contrareformă apare firească o emulație în difuzarea prin scris a doctrineilor, argumentelor și contraargumentelor. Cum imprimeria deci își dovedește eficacitatea în expansiunea, uneori brutală, a protestantismului, nemulțumește autoritatea catolică și, în consecință, se instituie un codex de măsuri coercitive (la Conciliul de la Trento, și prin Bula Papei Pius IV *Domenici gregis*), măsuri concretizate în ceea ce îndeobște se cunoaște în zilele noastre sub numele de *cenzură* (denumirea provenită din lat. *censere*—a estima, a evalua). Termenul este înscris în Enciclopedia lui Diderot, fiind lămurit în spiritul epocii, potrivit căruia, cenzorii sunt oameni de litere însărcinați cu examinarea cărților care se imprimă, astfel încât să nu publice nimic din ceea ce ar putea seduce spiritele printr-o falsă doctrină. Iar cenzura cărților este o adnotare sau o calificare a tot ce jignește adevărul, adnotarea sau calificarea fiind cu atât mai severă cu cât cartea se îndepărtează de adevăr. Și adevărul etern, relevant o dată pentru totdeauna, al cărui depozitar și apărător se declara Biserica, nu poate fi obiectul unei denaturări. Cenzura va cântări orice scrieri în raport cu acest adevăr, spre a-i apăra pe credincioși împotriva oricărei lecturi primejdioase. În virtutea acestor considerente, se întocmesc indexuri de cărți interzise (*Index prohibitorum librorum*), ce se vor distruge și se va supraveghea cu strânsnicie tiparul, chiar cu faimoasele mijloace inchizitoriale. Dar cenzura se apleca în primul rând potrivit doctrinei religioase la care au aderat suveranii (doctrină impusă și supușilor), dar mai ales potrivit doctrinei politice a suveranului, la baza căreia sunt așezate rațiuni de stat. De altminteri, cenzura a fost introdusă și acceptată în mai toate statele europene, având ca temelie diferite principii (adică diferite tipuri de adevăr ca repere cardinale) de filtrare a scrierilor pentru tipar. În chestiuni de morală, cenzura nu va interveni decât începând cu secolul al XVII-lea. Bunăoară, prima interdicție a *Heptameron*-ului Margaretei de Navara datează din 1714 (cf. Flocon, p. 237). De aceea, nu de puține ori apăreau conflicte între cenzorii ecleziastici și cenzorii regali, mai ales în Franța. De remarcat faptul că, în Spania, Italia și Germania catolică, suveranii au sprijinit îndeobște, fără rezerve, cenzura practică de Biserică și vice-versa. Treptat, începând

cu finele veacului 18, cenzura va deveni exclusiv laică (printre primele țări fiind Austria).

Așadar, cenzura nu este o invenție a timpurilor moderne, dovadă fiind frecvența cu care apar sintagme de aprobare pe cărțile tipărite începând cu sec. 16: *cum licentia superiorum, superiorum permissu, avec approbation et permission, con licenza de superiori, mit Erlaubniss der Oberrn., cu blagoslovenia* etc.

Dacă tipografiile sau librării erau și negustori prin excelență, veniturile lor depinzând de puterea de șoc a cărților pe care le publică, atunci aceștia nu s-au gândit niciodată să ceară cenzura. Aproape în totalitate, ei își doreau să-și aleagă cărțile ce ar urma să le imprime. Și totuși, această libertate pe care și-au luat-o, chiar dacă nu intra în conflict cu autoritatea, cenzura ajunge la ei prin intermediul privilegiilor. Tipografiile și librării concesionează privilegiile spre a fi protejați de imitații (de furt editorial). Acest drept pe care îl acorda, bunăoară, prințul unui particular (pe un areal limitat deci) putea să fie o bază legală spre a fi acționat în litigiu un posibil imitator de ediție. Concesiunea privilegiului (care ajungea chiar titlu de proprietate) este însoțită de un controlor și de o aprobare a textului. Astfel de cărți poartă, de obicei, pe pagina de titlu, sintagme prin care își anunță deținerea amintitului drept (vezi cataloagele mai jos): *cum privilegio regis, con privilegio de superiori, avec privilege de roy, typographi privilegiati, ... allernädigsten Privilegiis* etc.

Cu toate vehemența cu care s-a manifestat cenzura în anumite momente și în unele zone ale Europei, ea nu a putut să controleze tot, să pedepsească tot (să ardă cărțile eretice, imorale etc., să pedepsească tipografiile și librării cu amenzi, confiscare, deținere), căci s-a înțeles cât de dăunător ar fi un vid cultural, intelectual, creat astfel. În țări ca Olanda, unde cenzura nu a avut puterea din alte state, s-au putut tipări numeroase cărți interzise importante, demonstrând concomitent că cititorii, marele public avid de lectură nouă, decid în ultima instanță, asupra producției de carte. De obicei, cartea cu faima că este interzisă era cea mai căutată de cumpărători. Cum în funcția de cenzori erau încadrați oameni cu alese calități intelectuale, aceștia treceau sub tăcere aparițiile indezirabile, iar uneori chiar înșțiințau librării de posibilele razii ale poliției.

În condițiile unor momente de criză, de urmărire de către cenzură, cel care risca asumarea publicării și difuzării cărții este librarul. De aceea, treptat, acesta îl trece pe tipograf în plan secund, alege manuscrisele, le negociază cu autorii, le oferă tot negociat (rentabil) tipografilor, procedând apoi la desfacere prin mijloace din ce în ce mai ingenioase. În țările în care acest fenomen se afirmă, numele tipografului devine mai puțin important, sau chiar dispărând de pe pagina de titlu, unde va apărea numai librarul. De aceea, nu de puține ori se iscau conflicte între aceste două categorii profesionale. Progresiv, librarul de ieri a devenit editorul de azi, cel care dă girul intelectual și pe cel economic al producției de carte.

În continuare, o schiță privind introducerea tiparului în suprafața culturală de proveniență a cărților cuprinse în prezenta analiză și câteva laturi adiacente la acest fenomen. Este știut că, de la primele imprimări (1445—1448) realizate în localitatea medievală germană Maenza de in-

ventatorul tiparului Johannes Gensfleisch din Gutenberg (1400—1468) și până în secolul nostru, arta imprimării a cunoscut o răspândire și o perfecționare continuă. Vestea apariției acestui meșteșug se difuzează repede din Germania în țările vecine, avantajele culturale și economice oferite de el determinându-i pe mulți interesați să treacă de îndată la preluarea lui. Astfel, numai în câteva decenii, el se răspândește în mai toate țările din vestul Europei și, de aci, mai departe, fenomen ce antrenează după sine crearea și înmulțirea fabricilor de hârtie, de producere a cernelurilor și a altor articole aferente imprimării. Iată mai jos, momentul introducerii tiparului în principalele centre europene de producere a cărților în discuție (spre a ilustra vechimea tradiției acestei arte cu semnificațiile ei culturale) și alte evenimente tipografice cu implicații ulterioare. Printre primele orașe din nordul Italiei: Bologna (1447, de Giovanni de Biagio), Veneția (1450, de Panfilo Castaldi), apoi la Strasbourg (1458, aci apărând, în 1460, *Biblia* scoasă de Johann Mentelin, un alt pretins inventator al tiparului), Colonia (Köln, 1465), Augsburg (1468), Basel (1468, de Albert Ruppel), Paris (1470, de Ulrich Gering, Martin Kanz și Michel Freiburger, toți ortaci ai lui Gutenberg), Nürnberg (1470), Leyda, Haarlem, Utrecht (1470, dar primele cărți nu sunt datate), Foligno (1470, de J. Numeister — aici se tipărește ediția Prințesa a *Divinei comedii* de Dante, iar peste zece ani, la Firenze, ediția ilustrată de Botticelli a respectivei capodopere), Ulm și Esslingen (1472), Lugduni/Lyon/, Valencia (1473), Buda (1473, de Andrei Hess chemat din Italia de Matei Corvin), Lübeck (1475), Modena (1475, de Vürster), Toulouse (1476), Westminster (1477, de Caxton din Franța), Geneva, Palermo, (1478), Londra (1480), Leipzig (1481), Viena (1482), Praga (1487).

După cum rezultă din această enumerare selectivă, în jurul anului 1480, pe harta Europei apar trei regiuni în care repartiția orașelor cu tiparnițe este deosebit de densă: Țările de Jos (Olanda și Flandra), sudul Germaniei și nordul Italiei. Din aceste regiuni au plecat tipografi care au înființat primele tipografii și în alte părți europene. În secolul al XVI-lea, tiparul cunoaște o răspândire accentuată, mai ales prin apariția a noi ateliere tipografice, a unor dinastii de librari, urmare a perfecționării mijloacelor de comercializare. Totuși, demarcarea dintre lumea ortodoxă și cea catolică împiedică pentru un timp, extinderea tiparului către unele țări¹. Așa, bunăoară, dacă pe teritoriul românesc, acesta apare în 1508, la Belgrad abia în 1548, iar la Moscova în 1553.

Întrucât cărțile incluse în prezenta analiză au fost tipărite, în principal, cu două tipuri de alfabet — cu alfabet latin (toate cărțile de expresie romanică) și respectiv cu alfabet gotic — /german/ (aproape toate cărțile de limba germană, doar câteva fiind cu alfabet latin), având în vedere acest fapt deci, se cuvine să includem câteva enunțuri referitoare la folosirea caracterelor tipografice în imprimeriile europene în perioada la care ne referim. În istoria tiparului european au stat față în față două caractere tipografice principale, cel mai des folosite: cele gotice (alfabetul german) cu numeroasele lor subgrupe și respectiv cele romane sau italice. Folosirea acestor caractere depindea de conținutul teologic, juridic și popular, iar pe de altă parte de cel umanist sau clasic al textului tipărit (cf. Flocon, 160). Umanismul și studiile clasice (asupra antichității) fiind cele mai răspândite în Italia (unii dintre tipografi, ei

înșiși savanți), imprimările cu caractere latine (italice) sunt cele mai numeroase. Cu toate că literele latine ocupă de la început un loc preponderent, chiar în prima jumătate a sec. XVI, folosirea caracterelor gotice pentru lucrările teologice și populare era un lucru obișnuit, realitate întreținută de disputele religioase între catolici și protestanți, cei doi poli ai controverselor fiind susținuți de două centre universitare: Colonia și Wittenberg. Odată cu dezvoltarea studiilor clasice și afirmarea umanismului, folosirea alfabetului latin progresează în Europa, cartea științifică și cea tradusă fiind tipărită aproape în întregime cu litere latine. Caracterele latine sunt introduse în Germania de Adolf Rusch din Strasbourg, în 1464, când publică *Rationale divinatorum officiorum*, de Durando. Începând cu finele sec. XVI, în Franța și Spania, și cu sec. XVII în Anglia, caracterele latine sunt pe deplin adoptate de tipografii. Alfabetul gotic va persista (alături de cel latin) în spațiul de limbă germană, ca și la catolicii nordici (aceștia abandonându-l în sec. XVIII). De notat că unele dintre exemplarele cuprinse în cataloagele de referință, ca de altminteri și alte cărți de aiurea tipărite cu alfabet gotic, conțin citate latine imprimate, firește, cu litere latine, iar chiar dacă o carte, bunăoară, este tipărită în întregime cu gotice, cifrele sunt din grafia arabă ori latină, folosirea cifrelor gotice devenind din ce în ce mai rară. Se recunoaște îndeobște caracterelor gotice aspectul estetic în compunerea paginii, iar celor latine claritatea, luminozitatea și funcționalitatea, calități care, probabil, le-au făcut pe acestea din urmă mai uzitate. Desigur, în lumea ortodoxă, a Bisericii de Răsărit, se folosește inițial alfabetul grec, iar după inventarea celui cirilic, acesta este adoptat de țările cu această confesiune (desigur, mai puțin Grecia), ca apoi, la români, fiind înlocuit cu alfabetul latin (oficial din 1860).

După aceste câteva informații despre răspândirea tiparului într-o primă etapă, iată în continuare câteva repere privitoare la hârtie ca suport tipografic în același spațiu european. Invenție chineză, hârtia apare în Italia, în sec. XII, importată din Levantul musulman de către comercianții genovezi și venețieni sub numele de „carta cuttanea” (hârtie de bumbac). Ea înlocuiește treptat pergamentul ca suport al scrierilor eferme, ca și a cărților manuscrise. Primele mori de hârtie apar în jurul Anconei, apoi în jurul lacului Garda și în Liguria, de unde marfa va pleca spre Veneția și Geneva. Pe mare, hârtia ajunge în Franța și de aci în Germania pe la jumătatea sec. XVI (până atunci, se importa din Italia). Hârtia franceză este exportată și în celelalte țări europene avansate în arta tiparului: Țările de Jos, Spania, Anglia ș.a. Sigur, cu timpul, țările europene vor cunoaște tehnologia fabricării hârtiei și-și vor dezvolta propria industrie. Hârtia produsă de vechile mori (mai ales din resturi de țesături, prezintă vergi (urme ale firelor de sârmă ce susțineau pasta întinsă), ca și amprenta filigranului (marca fabricii de hârtie, diferită de la un producător la altul, aceasta evoluând felurit în timp, ca ajutând la determinarea provenienței și chiar a vechimei hârtiei). Filigranul poate fi un indiciu important în expertiza calității propriu-zise a hârtiei, în cercetarea cărții vechi și bibliofile, de evaluare a acesteia. Hârtia provenită din celuloză este o invenție relativ târzie.

În sfârșit, câteva aspecte privitoare la modalitățile de desfacerea, de comercializarea cărții, a producției tipografice în perimetrul cultural de

APPARATUS BIBLICUS,

SIVE MANUDUCTIO
AD SACRAM SCRIPTURAM,

Tum clarius, tum facilius intelligendam

AUCTORE

R.P. BERNARDO LAMY,

Congregationis Oratorii Presbytero

EDITIO QUINTA VENETA

Juxta novissimam LUGDUNENSEM cæteris au-
riorum: addita nunc primum AUCTORIS VITA
in synopsim redacta.

CUM FIGURIS ÆNEIS.



VENETIIS, MDCCLXVII.

Apud LAURENTIUM BASILIUM.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

Catalog 1, poziția 47.



PERILLVSTRI,

AMPLISSIMO AC INTEGERRIMO D.D.

HUMBERTO
DE CHAPONAY,

SANCTIORIS CONSILII REGIS
Consiliario, supplicum libellorum Magistro, extra-
ordinario rerum forensium apud Lugdunenses, For-
rifenses, & Bellojocenses Præposito, Domino Insulæ
de Mean, de la Chartoniere, & de Beauregard,

JACOBUS CARDON F.P.



XIIT non semel in lucem, VIR ILLV-
STRISIME, magnus ille Liber octolin-
guis, AMBROSII CALEPINI nomine
insignitus: sed tandem, nescio qua incu-
ria, aut secus, adeo deprauatus in quouis

ã 3 genere

Catalog 1, poziția 4.

referință. În secolele anterioare apariției tiparului, cronologic, primii negustori au fost copişti, zişi *librarius*, iar mai apoi, pe măsură ce se înmulţesc manuscrisele, cele două categorii s-au separat (fenomen de diviziune a muncii), copişti făcând numai operaţiuni de transcriere, iar negustorii (păstrându-şi numele de „*librarius*“), de vânzarea manuscriselor. Dezvoltându-se literatura ca artă a scrisului, apare un intermediar între autor şi cititor, şi anume *editorul* (de la lat. *edo*, *edere* = a da la iveală, a răspândi ceva, a publica). De la primul faimos editor al Romei (Pomponio Attico) şi până în epoca modernă, această îndeletnicire a evoluat până la case editoriale complexe, având în componenţă şi tipografia, şi librării. În epoca apariţiei tiparului, buticurile de comercializarea manuscriselor au fost mixte, treptat, dominante cantitativ fiind cărţile tipărite. Reforma în Biserica de Apus a dat impuls difuzării cărţii religioase, vânzările făcându-se mai ales de tipografi şi librari ambulanţi (în ediţii populare, mai ieftine). Începând cu finele veacului al XVI-lea, în unele ţări europene, se organizează târguri de carte, unde se întâlneau editori şi librari din diferite centre tipografice. Pe măsură ce se înteteşte antagonismul Reforma-Contrareforma, centrele tipografice încep să se specializeze. Astfel, Wittenberg şi Lipsca sunt importante centre de carte protestantă, cum Roma, bunăoară, era pentru cartea catolică. Vânzarea de carte în târguri (strangulată uneori de cenzură) a stimulat dezvoltarea tiparului (atât cantitativ, cât şi calitativ — stimulând concurenţa). Pentru practicarea comerţului cu carte, cei interesaţi erau obligaţi să depună examen de librar în faţa unei comisii aflată pe lângă universităţi, potrivit Regulamentului comunităţii tipografilor şi librarilor (Paris, 1618), sau Statutului universitar al librarilor din Roma (1647). Fără autorizaţie, comerţul cu carte era interzis şi aspru pedepsit. În centrele tipografice mari, de regulă, se stabileau anumite străzi ori cartier pentru comerţul de carte, unde se instalau librării (anticariate), precum cunoscutul „cartier latin“ din Paris, sau „via dei librai“, „scalee di Badia“ (scările mănăstirii) la Firenze, ori „via de librai“, la Bologna. Preţul cărţii nu era fix, ci se negocia potrivit stării economice a momentului, calităţilor tipografice, interesului de conţinut al cărţii etc. (cf. Adversi, vol. 2, p. 240). Începând cu finele sec. 18, se cunoaşte un puternic impuls al comerţului liber prin apariţia de mari şcoli, instituţii de cultură, fundaţii şi academii (cu studiosi şi erudiţi), întemeierea de biblioteci, editarea de periodice, prin perfecţionarea tiparului. Se înviorează bibliofilia. Astfel, în 1812, se înfiinţează prima societate a bibliofililor „Roxburge Club“ în jurul bibliotecii ducelui de Ruxemburg unde se făceau licitaţii de carte valoroasă. Între 1860—1865, apar cele şase volume ale lucrării bibliografico-bibliofile intitulată *Manuel du libraire et de l'amatteur de livres* de Brunet, care înregistra 31 872 opere. Apoi, apariţia lucrărilor lui Charles Nodier (conservatorul Bibliotecii Palatului Arsenale din Paris). În realizarea unor lucrări privind fenomenul tipografic şi de carte, un rol important l-a jucat, în Germania, editorul şi librarul J. Horváth.

Rămânând în perimetrul reperelor istorice ale tiparului şi cărţii europene, iată câteva dintre capetele de drum de la care au pornit evoluţiile ulterioare ale unor componente în domeniu, în ansamblul său.

— Prima carte completă ce ni s-a transmis este *Biblia*, zisă Mazarină după numele bibliotecii pariziene în care se păstrează, realizată în atelierul lui Gutenberg (1455) cu aportul ortacului său Peter Schöffer, în folio, tipar roșu și negru, pe două coloane, 40—42 rânduri, caractere gotice corp mare. Este socotită capodoperă a artei tipografice.

— Prima carte cu hârtie numerotată (paginată) a apărut la Colonia (Köln), în 1470, cu titlul *Sermo in festo praesentationis Beatissimae Virginis*, de Arnoldo Hoernen.

— La firma Schöffer din Maenza, au apărut, ca eveniment tipografic, prima carte de medicină (*Hortus sanitas*) și prima carte de botanică (*Herbarium*), ambele în 1483, ca și primul reportaj (*Peregrinatio in terram sanctam*), 1486, primele ediții din Titus Livius (1519).

— Una din primele culegeri de ornamente (cu motive vegetale, animale, figurative, arhitecturale) a fost *Lexiores et extemporaneae picturae quas grotteschas vulgo vocant*, cu gravuri de Enea Vico, publicată la Roma, în 1542, de Barlacchi. Tratatul de grafică, gravură în lemn și aramă, și despre perspectivă al celebrului Albrecht Dürer (1471—1528) intitulat *Underweysung der Messung mit dem Zirckel und Richtscheyt in Liniën, Ebenen und ganzen Korporen*, a apărut în 1525, la Nürnberg.

— Pacioli, Dürer și Tory au fost primii care au marcat cadrul geometric pentru construirea majusculilor, iar prima lucrare care indica trasarea geometrică, caligrafică a minusculilor pentru tipar îi aparține lui Sigismund de Fanti (1514).

— La firma tipografilor Didot, pe la jumătatea sec. 18, în Franța, se perfecționează alfabetul latin, creatorii inspirându-se din formatul literelor inscripțiilor romane (găsite prin săpăturile de la Herculum, și Pompei). Este o expresie a reacției clasice reprezentată în Italia de Bodoni, iar în Anglia de Caslon și Baskerville.

— În perfecționarea presei tipografice se înregistrează câteva inovații ce au ușurat munca tipografului. Astfel, în jurul anului 1550, la Nürnberg, se introduc șuruburi de metal în locul celor de lemn; iar la Amsterdam se adaptează o contragreutate la bara de presiune, astfel făcându-se mai ușor manevrabil utilajul. La Basel, în 1772, apare prima presă metalică masivă fără anexe de lemn. În continuare, apar, cu pași mici, alte inovații spre o tiparniță automată: în 1784, francezii Pierres și Robert suprimă bara de presiune și perfecționează mașina; în 1790, William Nicholson introduce înnegrirea cu cerneală a sulurilor și o manevră automată. În 1795, în Anglia, se fabrică o mașină în întregime metalică (patent Stanhope și Walker).

Pentru a avea o imagine cât de cât utilă pentru desprinderea unor firești semnificații în încercarea de față, dăm mai jos, în ordine alfabetică, selectiv, un sumar fișier cu repere biografice și bibliografice privind *autorii principali* aflați în cuprinsul celor două cataloage aferente acestei lucrări.

— Ackermann, D. F. (c I/p 115)

Teolog austriac, profesor universitar, erudit în limbi clasice: greacă, latină, ebraică, autor de studii biblice.

* Studiul *Archaeologia biblica breviter exposita*, inclus în catalog 1/115, este un manual destinat cursanților în teologie, un compendiu

asupra laturilor de bază ale Vechiului și Noului Testament. După cum rezultă din *Preafatio*, la baza acestei ediții se află textul publicat, în 1814, acum pregătit pentru tipar de Johannes Jahn. Cartea prezintă ex-libris autograf de posesor (1848).

— **Alvarus [Alvarez], Emmanuel** (c I/p 13)

Teolog iezuit, filolog, lingvist, erudit în limbi clasice, autor de dicționare și studii lingvistice.

* Tratatul de *Grammatica* (cartea III) este de fapt un manual de l. sârbă cu explicații în l. latină, destinat colegiilor iezuite, formatoare de misionari. Prima ediție a apărut în 1572, în quarto, Ulyssip. De menționat că este prima gramatică întocmită de un iezuit, adaptată la diferite limbi. De un interes deosebit a rămas ediția din 1593 (carte cu totul rară), cu explicații adecvate în l. japoneză (imprimată de Colegiul Societății iezuite pe hârtie de mătase).

— **Bartoli, Danielo** (catalog I, poziția 110 — în continuare c/p)

Vestit misionar iezuit italian, n. la Ferrara, 1608 — m. 1685, la Roma. În afară de lucrarea din c I/p. 110, a mai publicat, după un prețios manuscris de la Vatican, o istorie a Companiei iezuite în 6 volume (Roma, 1653—1675); apoi alte lucrări: *Ortografia italiana*, Roma, 1672, *Del suono de armonici* (un apreciat studiu privind efectul sunetului asupra apei și aerului), Roma, 1679. „A păstrat reputația unui mare savant și a unui bun scriitor“ (Gr. Enc. IV, p. 536).

* Cartea cuprinsă în c I/p 110, este o culegere de însemnări ale unui misionar iezuit trimis în Asia pentru propagarea doctrinei catolice. Exemplarul a aparținut bibliotecii generalului Traian Doda (are ex-libris parafa).

— **Bengel, Johann Albrecht** (c I/p 49, 57)

Celebru teolog luteran german, n. la Winnenden, 1687 — m. 1752. În jurul anului 1713, publică *Scrisorile* lui Cicero cu un apreciat comentariu. Pentru meritele sale de mare erudit, este avansat, în 1741, ca prelat și consilier de Curte, consilier consistorial la Strasbourg. În afara cărților cuprinse în catalogul 1, a mai scris multe lucrări de previziune, între care *Ordo temporum* (1741).

* Vastele sale cunoștințe teologice și lingvistice sunt valorificate în întocmirea lucrării *Apparatus criticus ad Novus Testamentum*, un studiu biblic publicat în 1724 și reluat în aceasta ediție îngrijită de teologul Philippo David Burkio, care întocmește și indicii aferenți.

* *Gnomon N. T. Epistolas et Apocalypsin* este o altă carte a autorului (cuprinsă în c I/p 57), apărută inițial în 1742, reeditată în 1753, după care este realizată ediția de față (1773), cea de-a treia.

— **Bethlen, Farkas** [germ. **Wolfgang**] (c I/p 66, 67 73, 76)

Cancelar al Transilvaniei (n. 1629 — m. 1669), autor al unei istorii a Transilvaniei pentru perioada 1526—1609.

* Lucrarea respectivă *Historia de rebus Transylvanicis*, redactată în limba latină (aici aflându-se vol. III, IV, ambele ed. II, și vol. V, VI, la prima ediție), este mai mult o alăturare a unor însemnări rămase în

manuscris de la cronicarul Stefan Szamosközi (Ist. R., III, p. 308). Lucrarea a fost întocmită în castelul autorului de la Keresd. Ascuns în capela castelului, manuscrisul a fost imprimat într-o primă ediție (primele patru volume), în 1687, într-o tiparniță din incinta castelului, ulterior, între 1782—1785, se reimprimă la Sibiu, la care se alătură și restul textului (în primă ediție) prin grija lui Joseph Benkő**, care semnează notele și comentariile. De menționat că, în patru din cele șase volume, se află mențiuni despre Mihai Viteazul și Radu Șerban.

— **Bingham, Iosephus** (c I/p 14—19, 21—24 și c II/p 97, 98)

Renumit teolog englez, fost profesor la Universitatea Oxford, n. la Yorkshire, 1668 — m. 1723. Și-a consacrat cariera teologică studierii antichității creștine. Pe lângă titlurile menționate în cataloage (versiunea latină și respectiv germană), este autorul și al altor valoroase studii: *The french church's apology for the church of England*, Londra, 1706; *A scholastical history of lay baptism*, 2 vol., Londra, 1712. O ediție a operelor sale reunite a apărut postum, la Londra, 1726 (2 vol., in folio), iar fiul cel mic al autorului scoate o ediție completă (considerată și cea mai corectă), cu importante note și comentarii, Londra, 1829, 8 vol.

* Marea operă a lui Bingham, în original *Origines ecclessticæ or antiquitates of the christian church*, publicată în 10 vol., Londra, 1710—1722, a fost tradusă în latină de J. H. Grischovius și publicată la Halle, între 1724—1729, cu prefața inițială, semnată de Buddeus (v. c I/p 14—19, 21—24).

* Aceeași lucrare a fost tradusă în l. germană și publicată prin grija Ordinului Augustilor, la Augsburg, patru vol., 1788—1796 (c II/p 97, 98).

— **Braun, Heinrich** (c II/p 66, 72)

Teolog catolic german, renumit autor de studii biblice, consilier papal, consilier cenzor de carte, membru al ordinului maltez din Ahaam, capitular la Colegiul princiar din München, membru al Academiei de Științe din München și al altor societăți de științe.

* Cartea descrisă în c II/p 66, respectiv 72, este o ediție bilingvă (latină și germană) a S. Scripturi, comentată în viziune romano-catolică, evident în replică la edițiile protestante. Fiecare dintre volume (I și II), dă în pagina de titlu și structura generală a fiecărei unități.

— **Bretschneider, Karl Gottlieb** (c I/p 107, 108)

Valoros teolog german, n. Gersdorf, 1776 — m. 1848. Personalitate complexă și foarte activă, fiind profesor la Universitatea din Wittenberg (centrul protestanților germani), președintele Consiliului Superior de la Gotha, conducătorul Bisericii din acel ducat. Aparținând curentului numit „rationalist-supranaturalist“, a cultivat în egală măsură partea teoretică și științifică, cu partea practică a teologiei. Scrie romane teologice. În domeniul cercetării științifice a elaborat tratatele: *Probabilia de evangelii et epistolarum Ioannis Apostoli indole et origine* (..), Leipzig, 1820; *Handbuch der Dogmatik der evangelischen Kirche*, 2 vol., Leipzig, 1814—1818, reeditat în 1838. (v. și cat. I/p. 107, 108).

* Cea mai de seamă operă ce demonstrează erudiția sa teologică este *Lexicon manuale greco-latinum in libros Novi Testamenti*, lucrare masivă

în două volume, însumând 1 300 pagini (in quarto), publicată în prima ediție în cursul vieții, 1829—1840, cunoscând apoi și alte ediții, fiind un apreciat îndrumător, sistematic, și ordonat, în tainele Noului Testament.

— **Büchner, M. Gottfried** (c II/p 32)

Erudit teolog german, remarcabil autor al unor studii biblice de referință în istoria Bisericii creștine.

* Masiva sa lucrare (1297 p.) *Biblische real und verbal Handconcordanz* (Jena, 1765) este un lexicon exegetic și homiletic în care sunt explicați termeni biblici (comuni, proprii), cu un întins registru tematic, prin indicarea și explicarea de toponime (țări, orașe, patriarhii, judecătorii), profeți, apostoli. Oferă un bogat material pentru arta oratoriei clericale, un valoros documentar în explicarea sensurilor încifrate din Sf. Scriptură. Cartea este realizată într-o condiție tipografică deosebită (ca paginație, ilustrație, pag. de titlu roșu și negru). Prezintă ex-libris autograf de posesor. (c. II/p 32).

— **Calepinus [Da Calepio], Ambrosius** (c I/p 4)

Celebru lexicograf poliglot italian, n. la Bergame, 1435 — m. 1511.

* Lucrarea sa capitală *Dictionarium quanta maxima fide* (pentru titlul complet, v.c. I/p 4) a apărut în primă ediție în 1502, in folio. Apoi, s-a publicat în alte ediții precum cea de Lichtenstein (1506), cea a Academiei din Paris (1510), cea vieneză (1513), cea venețiană (1520) și edițiile se înmulțesc, astfel că între 1542—1592, acestea se ridică la 18. Trep-tat, la interpretările latine de termeni biblici se adaugă cele ebraice, grecești, franceze, italiene, germane, spaniole (cu aceste îmbogățiri apar edițiile din 1578, Geneva și 1625, Veneția, ambele in folio). Ediția menționată în catalog I a apărut în 1634 la Lugduni (Lyon), in folio, tipar pt. în două culori — roșu și negru, 2 vol. (aici doar primul vol.), cuprinde interpretări în limbile enumerate, plus în engleză. A apărut și o variantă prescurtată, în 9 limbi, Lugduni, 1654. Remarcabilă este și ediția scoasă de J. Facciolati, 1718, Patavia.

— **Calvin [Chauvin], Jean** (c I/p 1)

Fiu al unui secretar episcopal din nordul Franței, unde se naște (1509 — m. 1564), Calvin face studii de drept, filosofie și științe umane clasice la Universitățile din Paris, Orleans și Bourges. Este atras de protestantism (1553) și-și dezvoltă o doctrină proprie. Considerat eretic, este prigonit de regele Francisc I și autoritățile Bisericii catolice, în 1545, fiind nevoit să se refugieze în Elveția, unde-și publică, la Geneva, lucrarea sa de bază: *Institutio religionis Christianae* (considerată îndeobște a fi cel mai înche-gat și mai profund tratat de teologie dogmatică a protestantismului). Doctrina calvinistă s-a răspândit repede în Elveția, îndeosebi în rândul populației francofone, apoi în Franța (aci calviniștii fiind numiți hugenoți) și în mai toate țările central și vest-europene. De notat că marea majoritate a lucrărilor lui Calvin au apărut, în prima ediție, la Geneva, între care *Opera omnia theologica*, 1617, 7 vol., in folio. Printre editorii tipografi genovezi se aflau: C. Badius, B. Pine-reul, J. Gerard, J. Bourgeois, Fr. Perrin, toți fiind contemporani ai au-torului.

A 3.

IOSEPHI BINGHAMI,
ANGLI,
O R I G I N E S
S I V E
A N T I Q V I T A T E S
E C C L E S I A S T I C A E .

EX LINGVA ANGLICANA IN LATINAM
VERTIT

IO. HENRICVS GRISCHOVIVS
HALBERSTADIENSIS.

ACCEDIT PRAEFATIO
IO. FRANC. BVDDEI,
THEOL. D. ET P. P. O.



HALAE,

M. DCC. LXXIII.



Ta tandem multorum satisfieri coepit votis, qui, vt BINGHAMI *origines ecclesiasticae* alia, quam anglicana lingua, legi possent, vehementer optarunt. Ex quo enim per varias cruditorum ephemerides innotuit, quanto studio, quanta industria auctor doctissimus in hocce argumento versatus sit, quam exactam & exquisitam eorum omnium, quae, vt solide illud pertractaretur, requirebantur, secum adulerit notitiam; non poterant non ingenti cupiditate ad illud legendum inflammari, quotquot antiquitatibus, historiaeque ecclesiasticae, iustum statuerent premium didicerunt. Hi ergo iam inuenient, quo suam abunde expleant sitim, dum prima operis huius pars, in latinum translata sermonem, omnium se oculis offert, atque deprehendent, nihil tam praeclare de eo dictum esse, aut dici posse, vt non multis modis illud superet.

Ecclesiasticae antiquitatis qui contemnunt, aut in minimis ponunt, cognitionem, se ignaros eorum, quae theologiae, immo & iurisprudentiae vel maxime inferuiunt, demonstrant. lucundum non tantum est, eorum quae hinc inde adhuc in nostris ecclesiis conspiciuntur, cognitam perspectamque habere originem, sed vtile etiam, immo necessarium, vt nostrae veterisque ecclesiae comparatione instituta, inde discamus, quousque conueniant inter se, aut a se inui-

2 2

cum

* Cartea menționată în c I/p 1, cea mai veche apariție editorială din întreg lotul analizat (1557), nu este semnalată de cataloagele bibliografice consultate. Ea face parte dintr-un serial de prelegeri ale lui J. Calvin publicate de diverși adepți din timpul vieții autorului. Tot editorul C. Badius publica, în 1561, la Geneva, în limba franceză, culegerea: *Commentaire de Johann Calvin sur la concordance, ou harmonie des évangélistes sur le second livre de St. Luc dit les actes des Apôtres*.

— **Carpzov, Ioannes Gottlob** (c I/p 25, 26)

Celebru orientalist, teolog luteran german, n. la Dresda, 1679 — m. 1767, fiul savantului teolog Samuil Carpzov. A fost profesor de limbi orientale la Leipzig (din 1719), și apoi superintendent la Lübeck (din 1730). În afara cărții menționate în cat. I, a mai scris studiul cu mare răsunet în epocă intitulat *Critica sacra Veteris Testamenti, Leipzig, 1728*.

*Studiul biblic *Introductio ad libros canonicos Bibliorum Veteris Testamenti* (c I/p 25), cu contribuții de natură teologică, continuat cu *Introductio ad libros poeticos Bibliorum Veteris Testamenti* (c I/p 26) — cu descifrări de sensuri din latura poetică —, face parte dintre scrierile erudite ale reformatorilor lutherani. Exemplele menționate în cat. fac parte din ediția a doua apărută la Lipsca.

— **Chateaubriand, François René** (c I/p 82—84)

Filosof, prozator romantic francez, catolic și legitimist. Fiul unui nobil breton (n. 1768 — m. 1848), după desăvârșirea studiilor, oscilează între cariera armelor și cea teologică, decidându-se a fi ofițer în Regimentul de Navarra (din 1787); intră în Ordinul cavalerilor de la Malta, trăind o viață de garnizoană, dar adesea gustă și din viața mondenă frecventând saloanele la modă și serbările de la Curte. Călătorește în America de Nord (1791—1792), admirând splendorile exotice de la Niagara—Canada—Ohio—Mississipi. Revine în Franța spre a se căsători cu o domnișoară nobilă, ca apoi să se exileze în Anglia, unde scrie *Essai sur la révolutions* (1797). Revine la Paris, scriind delicatele sale romane: *Atala* (1801) — o demonstrație a necesității religiei, singura forță capabilă să pună frâu patimilor, să vindece omul corupt și invadat de răutate; *René* — opera de psihanaliză liberatoare, conturând ceea ce autorul numește „răul secolului“, ce poate fi contracarat doar prin efectul tămăduitor al religiei. Alte scrieri: *Les Martyrs* (1809), *Itinéraire de Paris à Jerusalem* (1811), *Voyage en Amérique* (1826), *Essai sur la littérature anglaise*, 2 vol. (1836).

* Întrucât primul consul Bonaparte și-a propus să reabiliteze catolicismul — zdruncinat de iluminism și detronat din postura de religie oficială de Revoluție —, viitorul împărat deci încheie cu Sf. Scaun un concordat. În această împrejurare, spre a susține concordatul, Chateaubriand scrie și publică (în 1802) întinsul esu *Le génie du Christianisme*. Lucrarea este structurată pe patru părți: *Dogmes et doctrines, Poétique, Beaux-Arts et Littérature, Culte*. În ansamblul său, acest studiu încearcă să demonstreze (după ce expune criza Bisericii de Apus) că religia creștină, față de toate religiile cunoscute, este cea mai poetică, cea mai umană, cea mai favorabilă libertății, artelor și creației literare, că lumea modernă îi datorează totul acestei religii, că nu e nimic mai divin decât

morala sa, că favorizează geniile, purifică gusturile, dezvoltă pasiunile virtuozitate, dă tărie gândirii. Așadar, se poate spune că această epopee a creștinismului dovedește largă erudiție a autorului, vigoarea demonstrației, arta expresiei literare, ilustrând convingător armoniile religiei creștine cu natura și cu pasiunile inimii, stabilind astfel legătura dintre dogma catolică și inspirația poetică. În c I/p 82, 84, se află partea a II-a a lucrării (despre poezie în raport cu omul, despre caractere și pasiuni, despre ființele supranaturale, Biblia și Homer) și respectiv partea a IV-a (despre Biserică, mormintele antice și moderne, clerul misionar, serviciile aduse societății).

— **Chaud, J. B. C.** (c I/p 97)

Erudit teolog catolic francez, sec. 18/19, autor al unor importante studii biblice, îndeosebi privind latura de morală a Sf. Scripturi.

* Cartea intitulată *Morale de la Bible*, apărută în două volume (în c I/p 97 se află vol. al doilea), conține maxime morale (în l. latină) extrase din Biblie, cu importante adnotări (în l. franceza). Este un interesant documentar clerical în redactarea predicilor și a discursurilor moralizatoare.

— **Chrysostomus [Hrisostomus], Ioannes** (c II/p 59, 60, 62, 63, 67, 68, 73)

Ilustru părinte al Bisericii grecești, n. în Antiohia, pe la 340 — m. aprox. 407. Pentru înaltele lui virtuți creștine, a fost sanctificat. Opera sa teologică (studii biblice) a fost publicată în mai multe ediții în l. latină, dintre care, Graesse, în catalogul său (vol. II, p. 151), menționează următoarele titluri: *Opera Venet, communi impensa et studio Bernardini Stagnini Tridinensis et Gregorii de Gregoriis*, 1505, 2 vol. in folio; *Operum Tomi Tres*, 1504, 3 tomuri, in folio; *Operum Tomi Quinque*, 1517; *Opera omnia, latine, variis interpretibus*, Lugduni și Paris, 1687, 5 vol. 6 tomuri, in folio; *Opera omnia in XII tomos*, Paris, 1609—1633; *Opera graece*; Etonae, 1618, 8 vol., in folio (cea mai apreciată ediție). De văzut ed. germ. cat. II.

* Cartea *Reden über das Evangelium des Heiligen Mattäus und Johannes* (c II/p 59, 60 și urm.) este o traducere în germană (cu adnotări de J. M. Feder, profesor la Universitatea din Wirtzburg, și respectiv Eulogius Schneider) din ediția pariziană (aceasta folosind textul grecesc original).

— **Cicero, Marcus Tullius** (c I/p 40, 44, 45, 62, 70, 119, 120)

Este o uriașă personalitate a culturii latine, ca mare orator, retor, filosof, om politic. În oratorie, a rămas celebru prin discursurile sale politice din timpul Republicii romane (cunoscutele „catilinare“ și „filipice“), prin incisivitatea lor creindu-și mulți dușmani, pricinuindu-și chiar moartea, urzită de Antonius. Ca filosof, este remarcabil în domeniul religios (*De natura Deorum*), în morala (*De amicitia*, *De senectute*, *De gloria*); în politică (*De Republica*). Tratatul său de retorică (*De oratore* — în formă de dialog între L. Crassus și M. Antonius, doi oratori vestiți) a rămas, peste vreme, un bun îndreptar pentru cei ce se dedică oratoriei. Opera sa

a cunoscut numeroase ediții (în latina, ori traduceri) multe fiind cu note și comentarii dintre cele mai diverse.

* Dintre scrierile lui Cicero, se află în lotul analizat șapte exemplare aparținând unor ediții diferite: una scoasă de iezuiți la Tyrnavia (ilustrată aici de trei volume dintr-un serial de discursuri alese, cu comentariile lui Christopher Wahl — p. 40, 44, 45); o altă ediție inițiată tot de iezuiți, la Biponti (cu două culegeri de scrieri mozaic — explicații și indici de I. C. Ernest — p. 62, 70, din anii 1779, 1787) și, în fine, dintr-o ediție apărută la Hanovra (1828, 1829), ilustrată de două volume (unul cu discursul către Brutus, celălalt despre bătrânețe, ambele cu notele și comentariile lui L. J. Billerbeck — p 119, 120).

— **Cyprianus, Soari** (c I/p 130)

Filosof, teolog și estetician din Ordinul iezuiților (sec. 15—16), renumit cunoscător și interpret al artei poetice îndeosebi clasice latine. Scrierile sale au cunoscut vechi ediții: *Epistolae et opuscula* 1471 (ca incunabul); *Opera cum annot.* — J. Pamelii, 3 vol., in folio, 1568, 1589, 1616; *Opera omnia*, Oxoni, 1682.

— **Delille, Jacques L'Abbé** (c I/p 85)

Fiul unui vestit magistrat francez, n. 1738 — m. 1813. Face studii strălucite la Collège de Lisieux, devenind apoi profesor de literatură la Collège de France, iar pentru meritele teologice primește titlul de abate. Are o prolifică activitate în domeniul literaturii (mai ales în poezie), lansându-se, în 1769, cu o serie de traduceri și comentarii din Virgiliu (*Georgicele*), apoi Milton (*Paradisul pierdut*), Pope (*Eseul despre om*). Literat cu vaste cunoștințe, autor de creații originale elogiuate de numeroși contemporani, dar și criticate de un Rivarol, este primit la Academia Franceză la numai 34 de ani. În afara cărții cuprinse în cat. I, a semnat printre altele: *Les jardins ou l'art d'embellir les paysages*, (1782), *L'homme des champs*, (1800); *Malheur et Pitié*, (1803), *L'Imagination*, (1806), *Les trois Règnes de la nature*, (1809), *La conversation*, (1812).

* Culegerea de poezii (c I/p 85) *Dithyrambe sur l'immortalité de l'ame*, Paris, 1802, ilustrează în mod convingător potențialul creativ al scriitorul, despre care, G. Lanson (p. 841) se exprimă în termeni elogiativi: Voltaire mort și devenit ideal intangibil, abatele Delille va reprezenta forma cea mai înaltă de geniu poetic pe care publicul a fost capabil să-l cunoască. Didactic și descriptiv fără încetare, el a reușit să exprime imaginea tuturor lucrurilor sensibile. Cu epitetele și perifrazele sale, a știut să prevină în noi pretenția de senzație. La moartea sa, funeraliile au fost o apoteoză și se credea că poezia se va înmormânta odată cu el.

— **Diodorus, Siculus** (c I/p 3)

Istoric antic (sec. I d. Ch.) renumit pentru numeroase scrieri restituite ulterior de diversi editori și traducători prin culegerea purtând genericul *Bibliotheca Historica*. Dintre editările sale intervenite după inventarea tiparului, se citează (de Graesse, II, p. 395) ediția postincunabule, azi rară, *Diodori Siculi scriptoris graeci Libri Duo (primus de Philippo regis Macedoniae, alte de Alexandri filii rebus gestis)*, Viena, 1516.

Apoi, traducerea în limba franceză din latină făcută de Maitre Ant. Maucault, purtând titlul: *Les trois premiers livres de l'hist. de Diodore Sicilien*, Paris, 1535. Alte ediții ulterioare acestora de mare interes printre istoriografi: *Bibliothecae historia. Libri qui supersunt*, Amsterdam, 1746, 2 vol., in folio; *Bibliothecae hist. Libri I—XIV*, Hanover, 1800. (privitor la Libri XV, v. c I/p 3).

— **Dionysius, Petavius** (c I/p 5)

Teolog, filosof, cronologist francez, n. la Orléans, 1583 — m. 1652, Paris. Face studii la Sorbonă și lucrează un timp la Biblioteca regală, unde-l cunoaște pe Casaubon. Devine profesor de filosofie la Bourges, apoi intră în Compagnie de Jéssu. Face în continuare studii de filosofie la Pont-à-Mousson, de retorică la Reims și de teologie la Flèche, la Paris. Ocupă catedra de teologie pozitivă la Paris, până în 1644, paralel cu funcția de bibliotecar la Colegiul Clérmont. Reputația se a fost largă: regele Philippe IV al Spaniei și Papa Urban VIII caută să-l atașeze. Se emite, în onoarea sa, medalia „Au prince des chronologistes“. A fost de o rară erudiție, scrierile sale, ca iezuit, au fost de o aspră polemică. Principala sa lucrare a fost *De doctrina temporum*, Paris, 1627, 2 vol. completată cu al treilea volum — *Uranologion*, 1630. Altă operă mult reeditată — *Tabulae chronologicae rerum dinastiarum, urbium, rerum, virorumque, illustrium*, Paris, 1628, apoi, 1708; *Theologica dogmatica*, Paris, 1644—1650, 5 vol. cu mai multe ediții de referință. Postum, în 1700, i se publică la Amsterdam, *Opus de theologicis dogmatibus (...) Libris II Dissertationum ecclesiasticarum, diatriba de potestate consecrandi, Libros VIII De poenitentia publica et notulis Theoph. Alethini (idem J. Clerici)*.

* Lucrarea menționată în c I/p 5 sub titlul *Rationarium temporum*, în două volume, Frankfurt, 1665, este o variantă a ediției studiului *De doctrina temporum*, Paris, 1627, variantă ce a servit mult timp ca manual (de istorie) în colegiile iezuite.

— **Dumesnil, Louis Alexis Lemaitre** (c I/p 111)

Filosof, istoric, scriitor francez, n. la Caën, 1783 — m. 1858. Dovădind nesupunere față de guvernul lui Napoleon, a suferit rigorile închisorii la Nancy și Lunéville. În acest răstimp, scrie și publică variate opere, între care: *Examen politique, philosophique et moral*, Paris, 1806; *L'Esprit des religions*, 1810 (c I/p 111); *L'Esprit de vérité*, 1810; *Le règne de Louis XI et de l'influence qu'il a eu jusque sur les derniers temps de la troisième dynastie, 1811*. În timpul Restaurației, a fost numit comisar extraordinar în Normandia. Are o activitate prolifică, publicând noi studii, între care: *Eloge de Blaise Pascal*, 1813; *Historie de Philippe II d'Espagne*, 1822; *Consideratins sur les cause et les progrès de la corruption en France*, 1824; *Historie de Don Juan d'Autriche*, 1826; *Historie de l'esprit publique en France depuis 1789*, 1840; *Epreuve sociale de la France depuis Louis XIV jusqu'à nos jours*, 1845.

— **Engel, Johann Jacob** (c II/p 115)

Scriitor și om de teatru german, n. la Parchim de Mecklenburg, 1741 — m. 1802 în aceeași localitate. Autor a numeroase lucrări de teatru și

de estetica spectacolului, cu evidente contribuții la filosofia culturii. Opera sa întregă a apărut sub genericul *Schriften*, în douăsprezece volume, format octava, la Berlin, începând cu anul 1801, respectiv cu un an înaintea morții. Studiul său intitulat *Idee zu einer Mimik* (c II/p 115)

* Tratatul despre mimică (c II/p 115), cu o bogată desfășurare de idei și concepte literare, de arta spectacolului, psihologia artei, cu frecvente referiri la istoria spectacolului, este una dintre cărțile cu o astfel de tematică cu amplu răsunset în epocă (ilustrând de fapt gândirea estetică a acesteia), fiind tradusă în l. franceză de Jansen, sub titlul: *Idée sur le geste et l'action théâtrale*, Paris, 1788, 2 vol., și în engleză de Henry Siddons cu titlul: *Practical illustrations of rhetorical gesture and action, adapted to the english drame*, Londra, 1807.

— **Fabricius, Ioannes Albertus** (c I/p 7, 12)

Teolog protestant german, filolog și bibliograf, fondator al literaturii clasice antice, n. la Leipzig, 1668 — m. 1736, la Hamburg. A fost profesor de retorică și morală la Hamburg, succesor la catedra lui Placcius, în 1703 rector al Colegiului S. Johann. A lansat mai mult de o sută de lucrări, între care: *Bibliotheca Graeca*, Hamburg, 1705—1728, 14 vol., la a patra ediție în 1790—1809, 12 vol., în paralel, publică *Bibliotheca latina*. Un larg prestigiu dobândește cu cele două ediții: *Codex apocryphis Veteris Testamenti*, respectiv *Codex apocryphus Novi Testamenti*, Hamburg, 1722—1723 și 1713. O altă colecție editorială i se publică la Hamburg, în 1713, sub genericul *Bibliotheca Antiquaria*.

— **Fénelon, François De Salignac de la Mothe** (c I/p 123)

Prelat, filosof și scriitor francez, membru al Academiei Franceze, n. 1651 — m. 1715. Personalitate proeminentă din „secolul luminilor“, afirmată în epoca lui Ludovic al XIV-lea. Din 1689 este preceptor al ducelui de Burgundia (moștenitorul tronului), iar din 1695 arhiepiscop de Combrai, deja membru al Academiei Franceze cu doi ani mai înainte. Adept al mișcării „quietiste“ (opusă lui Bossuet), este obligat să renunțe la curentul respectiv (la intervenția papei). Scrierile sale (religioase, politice, de morală, de retorică, de artă) ilustrează o individualitate complexă situată în epoca de tranziție dintre gândirea clasică și dogmatică a veacului al XVII-lea și cea dezbătată de prejudecăți, dinamică, triumfătoare, a veacului al XVIII-lea. Coordonatele lucrărilor sale sunt legate de educarea și formarea personalității prințului moștenitor (Delfinul). Printre scrierile sale de mare ecou în epocă se află: *Education des filles* (1687), *Dialogues des morts* (1700, 1712), *Directions pour la conscience d'un roi* (postum, 1747), *Lettre écrite à l'Académie Française* (1714).

* Romanul *Télémaque (suite du quatrième de l'Odysée d'Homère ou les aventures de Télémaque fils d'Ulyssc)*, a fost publicat în 1699, având apoi un mare succes editorial în toate țările europene. Cele mai multe traduceri au la bază ediția „stereotype“ realizată de Casa de editură Firmin Didot, precum cea comentată în germană (c I/p 123), cu notele și explicațiile lui August Schultze, în 1832 aflându-se la a treia ediție. Ediția respectivă este destinată, evident, școlilor de limbă germană.

Codex Apocryphus
NOVI
TESTAMENTI,
Collectus, Castigatus
Testimoniisque, Censuris
& Animadversionibus illu-
stratus.

JOHANNE ALBERTO FABRICIO
S. S. Theol. D. Professore Publ.
& h. t. Gynnasii Rectore,



HAMBURG

Sumptib. BENJAM. SCHILLER. ANNO 1703.

Catalog 1, poziția 7.



ORDO
COMMUNIS LITURGIÆ
SECUNDUM RITUM
SYRORUM JACOBITARUM

PRIMO Sacerdos cotidiana veste deposita, postquam abluerit manus, dicit:
Aufer à me Domine vestimenta fordibus electis, dignis ministerio tuo, gloria tua, & honore tuo præclaro: Pater, Fili & Spiritus sancte, nunc & tempèr & in sæcula sæculorum, Amen.

Et postquam aliquandiu oraverit, inclinans se coram altari dicit:
Præsta Domine Deus, ut aspersis cordibus nostris & mundatis ab omni conscientia mala, impurisque cogitationibus, mereamur ingredi in sanctum sanctorum tuum & cælum & sublime: præclare & purè stemus coram altari tuo sancto, & offeramus tibi sacerdotio fungentes, sacrificia pura & excellentia: in vera fide, Pater, Fili, &c.

Et dicit. Deus obsecro te ut dignum me efficias accedendi ad altare tuum sanctum absque vitio, & absque macula.

Tomus II.

A

Catalog 1, poziția 7.

— **Fichte, Iohann Gottlieb** (c II/p 88)

Filosof, reprezentant al filosofiei clasice germane, n. la Rammenau, 1762 — m. 1814, Berlin. Înainte de 1800, are o gândire iluministă, adept al ideilor revoluției franceze, la care renunță progresiv. Critică „de la dreapta“ dualismul kantian și-și întocmește un sistem filosofic propriu, potrivit căruia lumea este produsul dintre *eul absolut* (conștiința de sine a întregii omeniri) și *non-eu* (adică natura), astfel, obiectul este creat de subiect și nu poate exista fără el. Gândirea sa filosofică este expusă în lucrările principale: *Bazele teoriei științei*, Leipzig, 1794 (c II/p 88); *Despre menirea omului*, Leipzig, 1800; *Cuvântări către națiunea germană*, 1807—1808.

— **Gottsched, Iohann Christoph** (c II/p 6)

Scriitor, estetician, istoric literar german, n. la Juditten de Königsberg, 1700 — m. 1766, Leipzig. Studiază teologia la Königsberg, apoi filosofia și artele. Devine profesor de literatură și filosofie la Leipzig. Este unul dintre ultimii scriitori ce cultivă gustul francez în Germania. S-a remarcat mai ales prin scrierile de poetică, retorică și gramatică: *Versuch einer kritischen Dichtkunst*, Leipzig, 1730 (reeditată în 1751, c II/p 6); *Ausführliche Redekunst*, 1728; *Deutsche Sprachkunst*, 1748; *Handlexicon der schönen Wissenschaften und freien Künste*, 1760; *Deutsche Schaubühne*, Leipzig, 1741—1745, 6 vol.; *Nottinger Vorrath zur Gesch. d. deutschen dram. Dichtkunst*, Leipzig, 1757—1765, 2 vol. (conține vechi poezii dramatice germane, devenită rară).

— **Gozzi, Gasparo** (c I/p 121)

Scriitor, publicist și editor italian, n. la Veneția, 1713 — m. 1786, Padova, frate mai mare al renumitului dramaturg Carlo Gozzi. Ca să-și câștige existența, încearcă mai multe îndeletniciri, printre care cea de editor și redactor al unor periodice scoase la Veneția între 1760 și 1762; „Gazzetta veneta“, „L'observatoire veneto“ și „Il mondo morale“. Din 1777, se stabilește la Padova, afirmându-se ca poet liric și scriitor satiric (*Rime piacevoli e burlesche*), ori moralist (*Lettere diverse*, 1750). A mai publicat: *Sermoni* (1745—1781), *Difensa din Dante* (1758), replică la atacul *Divinei comedii* făcut de S. Bettinelli, iar apoi romanul *Il mondo morale*.

* Volumul intitulat *Novelle del conte Gasparo Gozzi*, ediție ulterioară, Brescia, 1831, este scris în manieră publicistică, autorul comentând cu ironie și înțelepciune fapte din propria sa viață și moravuri ale lumii venețiene. Cronica faptelor mărunte din viața orașului devine pentru scriitor prilej de etalare, cu ironie și detașare, a moravurilor vremii. Astfel, prin scrisul său, Gozzi „inaugurează în Italia, proza ziaristică modernă.“ (Façon, p. 203).

— **Haller, Albrecht Von** (c II/p 41, 42)

Celebru medic și scriitor de origine elvețiană, n. la Berna, 1708 — m. 1777. Studii la Universitățile din Tübingen, Leyda, Paris, Băle (unde își începe cariera universitară). La Berna inaugurează un amfiteatru de anatomie; este promovat profesor de anatomie, chirurgie, botanică la

Göttingen. Concepe plantarea grădinii din Göttingen (1739). Revine la Berna în 1753. Este ales membru al Academiiilor Prusace, Engleze, Franceze, Olandeze. Cercetările sale au avut o mare influență în fiziologie și medicina științifică. În creația literară este considerat un „precursor al literaturii clasice în Germania“ (Gr. Enc. XVIII, p 771). Are numeroase studii de medicină, între care: *Icones anatomicae*, Göttingen, 1743—1756; *Elementa Physiologiae*, Lausanne, 1757—1766; *Bibliotheca Botanica, chirurgica, anatomica*, Geneva, 1771—1787. La Tiguri, i se publică *Bibliotheca Botanica*, 2 vol. între 1771—1772 și respectiv *Bibliotheca Anatomica*, 1774—1777. Dar studiul care îl propulsează către fotoliile academice a fost *Artis medicae principes*, în 11 vol., ediția întâi 1769—1774, ediția a doua 1784—1787. Conținutul acestei renumite lucrări este distribuit astfel: 4 vol. Hipocrate, 2 vol. Celsius, 2 vol. Aurelianus, un vol. Aretaeus, 2 vol. Alex Trallianus.

— **Henke, Heinrich Philipp Kondrat** (c II/p 103, 105, 109)

Renumit teolog german, n. la Hehlen, 1752 — m. 1809. După studii universitare de teologie, devine, în 1780, profesor la Seminariul din Helmstädt, apoi director al acestei școli. Începând cu 1800, este numit superintendent general și viceprezident consistorial. Paralel cu activitatea didactică și de administrare bisericească, se consacră istoriei Bisericii, cartea sa capitală fiind *Allgemeine Geschichte der christlichen Kirche nach der Zeitfolge* (v. c II/p 103, 105, 109). Un bun ecou în epocă au și periodicele pe care le redactează: *Magasin für die Religions Philosophie*, 1793—1804, 12 vol.; *Religions — Annalen*, Braunschweig, 1800—1805, 12 cărți.

— **Horatius, Quintus Flaccus** (c I/p 112)

Strălucit poet latin (64—8 î.Ch.), fiu de sclav liberat, a dus poezia „secolului lui August“ la cele mai înalte culmi, fiind unul dintre protejații generosului Mecena. Autor de satire, de epistole, el vizează viciile timpului său: risipa, cămătăria, luxul. Partea cea mai evocată a poeziei sale o formează odele. El aduce în context infuzii din Anacreon, Sapho, Pindar. Exprimă o concepție literară mult apreciată peste timp, din care se vor inspira creatorii Renașterii, ori un renumit teoretician ca Boileau. Dintre manuscrisele horatiene au fost cunoscute doar 250, celelalte fiind dispărute, multe în sec. XVI după ce au fost reproduse. Ediția princeps a apărut în Italia, în 1450, urmând o serie de ediții cu importante comentarii: Milano, 1474, cu comentarii de Acron; Padova, 1451, cu comentariile lui Acron și Porphirion; Veneția, 1555, cu comentariile lui Muret; Lyon, 1561. Un mare răsunset au edițiile apărute la Anvers, 1566 (scoasă de Pulmann), respectiv 1578, de Cruquis. Dintre cei mai mari editori ai operei lui Horațiu, în sec. XVII au fost: Heinsius, Dacier, Desprez (ad usum Delphini, de lux, 1691), Gesner, Oberlin, Bothe. În sec. XVIII, Benthley dă o direcție nouă în cercetarea manuscriselor, îngrijirea și corectarea filologică a operei lui Horațiu. Între edițiile secolului respectiv s-au remarcat cele scoase de Cuningham, Sadon, Wakefield.

* Culegerea din creația poetică horatiană *Opera expurgata* (c I/p 112) este o ediție vineză (1825), cu bogate note și comentarii ale eruditului universitar catolic Bernard Schwindl, ediție adresată în primul rând colegiilor umaniste.

— **Houdry, R. P. Vincentius** (c I/p 48)

Erudit teolog iezuit francez din sec. XVII/XVIII. Este cunoscut prin publicarea unor studii teologice din perspectivă iezuită, în colecția editorială *Bibliothèque des prédicateurs*, publicată la Lyon, în 23 vol., în care sunt abordate mai multe teme dintre care: de morală creștină (8 vol.), misterele lui Isus și ale Fecioarei Maria (3 vol.), panegirice (4 vol.).

* Masiva lucrare *Panegiricas orationes sanctorum*, descrisă în c I/p 48, este volumul al patrulea din traducerea în latină a textului original, apărută la Lyon, în 1712. Prima ediție a versiunii latine a fost scoasă între 1742—1765, ediție imprimată, în 1759, și de Academia Societății Iezuite din Tyrnavia.

— **Jahn, Joannes** (c I/p 90)

Personalitate teologică importantă de la finele sec. XVIII, începutul celui următor, fost înalt prelat la S. Stephanum din Viena, arhiepiscop consilier consistorial. Autor al unor importante studii de filosofie, dar s-a remarcat îndeosebi prin erudiția și profunzimea unor lucrări de arheologie biblică apărute la Viena între 1812 și 1825.

— **Iosephus, Flavius** (c I/p 6)

Filosof și istoric iudeu, n. cca 37 — m, cca 100 d. Ch. Opera sa a fost publicată după manuscrise purtând titlul generic *Antiquitatum iudaic*. Primul voum la prima ediție (*Opera*) a apărut în 1544, sub îngrijirea lui Diego Hurtano Mendoza, asistat de istoricul Sigismund Gelenius. Între cele mai de seamă ediții ale scrierilor lui Iosephus: *Opera que extant* (ediție greco-latină) la Gallarini, în 1611; *Opera, Quae reperiri potuerunt, omnia*, Oxoni, 1720 (note de Joh. Hudsonus); *Opera omnia* (reeditarea celei precedente cu note îmbogățite de Ed. Bernard, J. Grovoni, Fr. Combefis, J. Sibrand), Amsterdam și Lugduni, 1726 (ediție socotită a fi foarte corectă). Dintre traduceri în l. germană, se citează: *Flavii Iosephi des hochberühmten Jüdischen Geschichtschreibers Historien un Bücher* (...), Frankfurt, 1569, ediție îngrijită de Conrad Lautenbach, altele apărând în 1571 la Srasbourg, 1781 la Frankfurt am Main; *Geschichte des jüdischen Kriegs* (traducere de A. Gefrörer), Stuttgart, Leipzig, 1836. Dintre traduceri în limba franceză: *Josephus De la bataille judaïque*, Paris, 1492; *Histoire des Juifs écrite par Flav. Josephus* (...), (traducere din versiunea greacă, de Arnault d'Andilly), Paris, 1667—1668. Vechi versiuni în engleză, la Londra: 1693, 1733, 1785, 1790 s.a. În spaniolă, la Valencia: 1536, 1554, 1687 s.a. În italiana, la Firenze: 1493, 1564 s.a.

— **Klopstock, Friedrich Gottlieb** (c II/p 14, 25, 33, 50, 51—53, 56)

Unul dintre importanții scriitori germani, așezat îndeobște între Lessing și Schiller. Născut la Ouedlinburg de Harz, în 1724, m. la Ham-

burg în 1803, viitorul scriitor studiază filosofia, teologia și istoria la Jena și Leipzig. Un timp este profesor de casă la Langensalza, apoi călătorește la Zürich vizitându-l pe Bodmer, iar în 1751, se stabilește la Copenhaga, unde regele danez îi oferă o rentă anuală pentru a se dedica literaturii. Din 1770, își petrece restul vieții la Hamburg, fiind un timp consilier în legația daneză din acel oraș. A scris mult și diversificat. Dacă, bunăoară, întinsul poem *Der Messias*, a fost viu controversat, și de contemporani și de urmași, se pare că *Odele* sale, publicate în 1771, nu și-au pierdut din farmec. A scris, dar fără mare succes, drame de inspirație biblică și istorică: *Der Tod Adams*, 1757; *Solomon*, 1764; *David*, 1772; *Hermanns Schlacht*, 1769; *Hermann und die Fürsten*, 1784; *Hermanns Tod*, 1787. O ediție *Werke*, revăzută de poet, a apărut între 1798 și 1817, la Leipzig.

* Influențat inițial de *Paradisul pierdut*, al englezului Millton, Klopstock scrie întinsul poem *Der Messias*, primele cânturi fiind publicate în 1748, dar ultimele versuri (din cel de-al XX-lea cânt) sunt definitivitate abia în 1773. Această epopee îl situează pe Klopstock alături de alți doi renumiți poeți germani — Bodmer și Breitinger —, și opus, ca viziune, lui Gottsched. Din multiplele comentarii critice asupra acestei importante opere, se desprind, printre altele, câteva concluzii. Temperamentul preponderent liric, poetul proiectează o acțiune difuză, nu totdeauna susținută de epic; dialogurile, monologurile și pasajele descriptive sunt dominate de expresia unei revărsări afective pline de lirism extatic. Klopstock demonstrează prin acest amplu poem un panseu al lui Goethe: „Idealul omenirii este de a se refugia în religie“. Dedicată lui Frederich V, regele Danemarcei și Norvegiei, operă publicată începând cu volumul al doilea (1756 iar primul în 1760), continuând cu celelalte, publicate de edituri diferite, la Halle și Tropau. Ediția definitivă realizată de Eckhard apare la Altona, 1780. O ediție revăzută de poet (*Werke*) a apărut între 1798 și 1817, la Leipzig. În limba franceză au fost realizate două versiuni *Messias*, una la Paris, 1795, trad. Petit Pierre, cealaltă la Neuchâtel, 1795, trad. Kurzrock.

— **Lamy, R. P. Bernardo** (c I/p 47)

Orator, filosof și erudit francez, n. la Mans. 1640 — m. 1715, Ruen). Face studii de oratorie și filosofie la Paris. Este profesor la Seminarul Saint Magloire din Paris și aderă la Congregația Oratoriului. Suferă prigoana unor contemporani pentru curajul scrierilor sale în spirit cartezian, din care cauză trebuie să părăsească localitatea Angers. Dintre scrierile sale: *Nouvelles reflexions sur l'art poétique*, Paris, 1668; *L'art de Parer*, Paris, 1670 — lucrare pusă alături de tratatul de oratorie al lui Nicole; *Traité de la grandeur en général*, Paris, 1680; *Entretien sur les sciences*, Grenoble, 1683. O lucrare mult apreciată în rândul specialiștilor se intitulează *De tabernaculo foederis, de sancta civitate Jerusalem et de templo Ejus*, Paris, 1720, in folio — lucrare de mare erudiție (dar neterminată), publicată postum de P. Desmolets cu o prezentare a vieții lui Lamy.

* Studiul asupra S. Scripturi intitulat *Aparatus Biblicus* a apărut în prima ediție la Grenoble, în 1687. a cunoscut ediții ulterioare, precum cea venețiană, a V-a, în 1757, având la bază ediția anterioară realizată

la Lugduni, îngrijită de Aeneias. Lucrarea este un prețios comentariu istoric și geografic asupra evenimentelor din S. Scriptură, de mare interes printre specialiști (cf. *Gr. Enc.*, 21, p. 851).

— **Linné, Carl Von** (c II/p 34)

Celebru naturalist suedez, n. la Rashult, 1707 — m. 1778. Fiul al unui păstôr, după strălucite studii universitare, se consacră îndeosebi studierii plantelor. În acest domeniu, a dat o clasificare plantelor aplicând metoda sa bazată pe așezarea organelor reproducătoare și frecvent denumită sistem sexual (metoda întemeiată pe numărul staminelor, pe denudura lor, pe sexualitatea florilor). Modul său de a desemna plantele dintr-un substantiv și un adjectiv (în l. latină), unul indicând genul, celălalt specia, a fost păstrată până în zilele noastre. Metoda și clasificarea aceasta sunt expuse în lucrarea sa de bază *Systema naturae* (c II/p 34). A dat, deasemenea, o clasificare a regnului animal. Printre primele sale studii se află: *Fundamenta botanica quae majorum operum prodomi instar theoriam scientiae botanices per breves aforismos tradunt*, Amsterdam, 1736, retipărită la Stockholm, 1740, Amsterdam, 1741, Halle, 1747.

* Celebra lucrare *Systema naturae* (cu titlul întreg redat în (c II/p 34) a apărut în prima ediție la Lugduni, 1735, în folio (descrisă de Pritzel, în catalogul său). A cunoscut o mulțime de ediții ulterioare (în latină sau traduceri), precum: Stockholm — 1740, 1748; Halle — 1740, 1747, 1760; Lipsca — 1748, 1762, 1788; Lugduni — 1756, 1758; Florența — 1756; Göttingen — 1772. Alte ediții în traducere: engleză (de W. Turton) — Londra, 1806, în 7 vol.; franceză (de Vanderstegen de Putte) — Bruxelles, 1793, în 4 vol.

Exemplarul menționat în catalog II este volumul întâi din cele șapte realizate la Nürnberg, 1774—1777.

— **Luc, J. A.** (c I/p 64)

Savant genevez din sec. 18, membru al Societății Regale de Științe din Londra, al Societății Regale de Științe din Paris și din Montpellier. În 1773, este lector al reginei Angliei, trece apoi în Germania ca profesor de filosofie și geografie la Göttingen, Berlin, Braunsweig, Hanovra. Scrie studii privind varierea atmosferei, de barometrie și se ocupă de politică. În afara cărții cuprinzând prelegerile pentru regina Angliei (v. c I/p 64), a scris importante studii de o apreciată valoare științifică pentru timpul său, între care: *Voyage géologique dans le nord de l'Europe*, Londra, 1810, în 3 vol.; *Voyage géologique en Angleterre*, Londra, 1811; *Voyage géologique en France, en Suisse et en Allemagne*, Londra, 1813. A scris un mare număr de memorii, precum: *Histoire du passage des Alpes* par Anibal, Paris, 1818.

* Tratatul intitulat *Lettres philosophique et morales sur l'histoire de la terre et de l'homme* a apărut în șase volume, la Paris și Haye, între 1779—1780 (cu viniete. frontispicii) este o culegere de prelegeri adresate reginei Marii Britanii pe când era lector al acesteia (1773). În c I/p 64, este cuprins vol. I din prima ediție de apariție a lucrării. Cartea are o paginație curioasă, dovadă că s-a imprimat în două tipografii: V. Duchesne din Paris și Du Tune din Haye.

— **Malebranche, Nicolas De** (c I/p 30—33)

Orator și filosof metafizician francez, n. la Paris, 1638 — m. 1715. În întreaga sa viață și-a concentrat eforturile de a găsi argumentele punerii de acord a filosofiei cu teologia, a rațiunii cu credința, în final de teologizare a filosofiei, ceea ce însemnează respingerea interpretării materialiste a lumii. Totuși, imbibată de cartezianism, gândirea sa nu este acceptată de oficialitatea religioasă și nici de Parlamentul francez, care va da un decret de interzicere a propagării ideilor filosofului care vor pătrunde în școli doar după deblocarea făcută de revoluția din 1789. În afara celei mai dense lucrări (c I/p 30), a lăsat o serie de studii de o rară acuitate a demonstrației filosofice, între care: *Traité de la nature et de la Grace*, 1680; *Traité de morale*, 1683; *Méditations chrétiennes et métaphysique*, 1683; *Entrtiens sur la mâtaphysique et la religion*, 1688; *Traité de l'amour de Dieu*, 1697.

* *De la recherche de la vérité*, eseu apărut în prima ediție în 1674, ilustrează cel mai complet gândirea filosofică a savantului francez. În esență, el consideră că, numai de la Dumnezeu, sufletul omului poate primi prin intermediul intelectului pur, uneori înțeles și de *spirit în sine*, ideile pure ale adevărului, fără amestecul vreunor senzații sau imagini, deci nu prin unirea pe care o are cu corpul, ci prin aceea pe care o are cu verbul sau înțelepciunea lui Dumnezeu. De aici ar rezulta că, în procesul cunoașterii, rolul rațiunii ar fi luat de cel al voinței și deci voința omului ar deveni singura facultate capabilă să judece și să cunoască, să decidă și să opteze. Și acest eseu demonstrează cum la Malebranche „misticismul se îmbină în el cu cultul rațiunii“ (Hasard, p. 135).

Exemplarele din catalog I/p 30—33 fac parte din ediția pariziană, apărută la David L'Ainé în 1749.

— **Massillon, Jean Baptist** (c II/p 11—13, 15—23, 31)

Celebru predicator francez, membru al Academiei franceze, n. la Hyères, 1663 — m. 1742, la Clérmont. A fost o strălucită personalitate a timpului său ca profesor de literatură la Prenas, de retorică la Montlucon și la Juilly, de filosofie la Viena. Ține predici în postul Paștilor la Montpellier (1698), apoi la Curtea regală (1701—1704). Devine episcop de Clérmont din 1717. Massillon face parte, împreună cu Bourdaloue și Fléchier, din seria remarcabilor oratori francezi din sec. 17/18, grupați, în principal, în jurul celebrului Bossuet (1627—1704); contemporan îi este și Jacques Saurin, unul dintre puținii oratori protestanți, dar cu un stil tern, strâns, puțin ornat în maniera literaturii profane. Între titlurile cărților sale: *Conferences ecclésiastiques*; *Les sentiment d'une ame*.

* Cuvântările sale funebrele ținute despre importante personalități franceze (Conti, 1709, Delfinul, 1711, Ludovic al XV-lea) au o bogăție expresivă deosebită, cu numeroase digresiuni morale, cu flatări ale personalităților funebre. Cuvântările respective au fost traduse și în limba germană, la Dresda și Praga, din care sunt semnalate câteva eșantioane în catalog II.

— **Mendelsohn [Dessau], Moses** (c II/p 54, 55)

Filosof german, n. la Dessau, 1729—m. 1786, la Berlin. Este autor al unor tratate cu ecou în epocă: *Scrisori asupra sentimentelor*, 1755; *Despre evidentă în științele metafizice*, 1764; *Phedon sau despre nemurirea sufletului*, Berlin, 1767. Lucrările îi apar adunate în volum sub titlul *Philosophische Schriften*, Berlin, 1761, 1771, 1777, iar postum i se publică operele în întregime în 7 vol. la Leipzig, între 1843 și 1844.

— **Michaelis, Johann David** (c II/p 36—40, 46, 69, 70)

Erudit magistrat și istoric german din a doua parte a sec. XVIII. Remarcabil cunoscător al istoriei și culturii orientale, publică o serie de lucrări din perimetrul cultural respectiv, de istoria dreptului și lingvistică, între care se disting în mod deosebit: *Mosaisches Recht*, Frankfurt, 1770—1775—1803, 6 vol.; *Einleitung in die göttlichen Schriften des alten Bundes*, Hamburg, 1787; *Orientalische U. exegetische Bibliothek*, Frankfurt am Main, 1771—1789, 24 vol. +2 apendice, cu o reluare și o completare în 9 vol., Göttingen, 1786—1792; *Suplementa ad lexica hebraica*, Göttingen, 1784—1792, 6 părți (această lucrare a servit lui Edm. Castel pentru întocmirea dicționarului său poliglot, în 8 limbi, apărut la Göttingen, 1790—1792),

— **Molière, Poquelin Jean Baptist** (c I/p 39)

Cel mai mare comedigraf francez, n. la Paris, 1622—1673, Paris, în familia primului tapițet al regelui Ludovic al XIV-lea. După alese studii făcute la Colegiul Clérmont (matematici, filosofie, scolastică), în ciuda voinței tatălui său, se face actor, întemeind cu actrița Madeleine Béjart, trupa „l'illustre Théâtre“. Intră în grațiile regelui, care îi acordă protecție și o subvenție anuală pentru a se putea consacra teatrului. Are o viață cu enorme eforturi, împărțit între masa de scris și sala de spectacole, în final fiind răpus de tuberculoză, murind pe scenă. Bogata și valoroasa lui creație intrată în patrimoniul universal, a cunoscut numeroase apariții editoriale; numai între 1660—1683, au ieșit 115 ediții separate, iar între 1666—1773 se cunosc alte 14 ediții colective (cf. bibliogr. Tchemezine). Prima ediție a unei scrieri de Molière a apărut în 1660 (fără menționarea numelui autorului). În anul următor, pe pag. de titlu de la *Școala bărbaților*, apare pentru prima dată numele scriitorului. Prima ediție în culegere (*Operele Domnului Molière*) apare în 1666, la Paris (prin grija lui Louis Billaine, cu ilustrații de Chauveu). Ediția în 7 vol. din 1674, apărută la aceeași firmă, este considerată cea mai bună. Prima ediție de *Opere complete* este scoasă de D. Thierry, la Paris, în 1682. A atras atenția în mod deosebit ediția de *Opere* în șase volume, în quarto, din 1734, bogat ilustrată (ornată) de Boucher, Blondel și Oppenord.

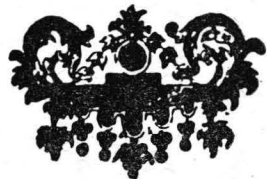
— **Moritz, Karl Philipp** (c II/p 113)

Scriitor german, n. la Hameln, 1757 — m. 1793, Berlin. Studiază filosofia și teologia la Erfurt și Wittenberg. Devine profesor la Dessau, Potsdam și Berlin. În acest răstimp se afirmă în cercurile literare. Este redactor la „Gazette de Voss“, călătorește în Anglia, apoi în Italia, unde îl întâlnește pe Goethe cu care se împrietenește și care îl va recomanda

DE
LA RECHERCHE
LA VÉRITÉ.

Par N. MALEBRANCHE, Prêtre
de l'Oratoire de JESUS.

TOME TROISIÈME.



A PARIS,
Chez DAVID l'aîné, rue Saint Jacques;
à la Plume d'Or.

M. DCC. XLIX.

AVEC PRIVILEGE DU ROY.

Catalog 1, poziția 32.



DE
LA RECHERCHE
DE
LA VÉRITÉ.

TOME TROISIÈME.

LIVRE SIXIÈME.
DE LA METHODE.
PREMIÈRE PARTIE.

CHAPITRE PREMIER.

Dessein de ce livre, & les deux moyens généraux pour conserver l'équilibre dans la Recherche de la Vérité, qui seront le sujet de ce Livre.



N'a vû dans les Livres précédens que l'esprit de l'homme est extrêmement sujet à l'erreur; que les illusions de

(a) les sens, les visions (b) de son ima-

(a) Liv. I. (b) Liv. II.
Tome III.

Catalog 1, poziția 32.

ducelui Karl-August. Devine membru al Academiei de Științe din Berlin și profesor la Academia de Arte Frumoase din Berlin. Este o personalitate originală a perioadei Sturm und Drang. Scrie romanele autobiografice: *Anton Reiser*, Berlin, 1785—1790 (reeditat în 1886) și *Andreas Hartknopf*, Berlin, 1786. A fost un autor prolific, dintre cărțile sale mai amintim: *Versuch einer Prosodie*, Berlin, 1786 și 1815; *Reise durch Italien*, Berlin, 1792; studiul filosofic *Über die bildende Nachahmung des schönen*, Braunschweig, 1788. Publică și o revistă de psihologie experimentală: *Magazin für Erfahrungsseelenkunde*, în zece vol., între 1783—1793.

— **Nagy, Pál** [Paulus] (c I/p 103, 114)

Orator, om politic și istoric ungar, n. 1777 — m. 1857. Deputat de Comitatul Sopron. Ca orator se remarcă mai ales în Dietă prin discursurile din 1897 și 1825, cerând libertate pentru dezvoltarea spiritului național al popoarelor. Se retrage din politică și devine administratorul averii contelui Pálffy. A fost profesor la catedra de filosofie a Universității din Pesta. Redactează și publică un studiu de istorie universală (v. c I/p 103, 114).

— **Ovidius Naso, Publius** (c I/p 2)

Mare poet latin din epoca lui Augustus, n. la Sulmona, an 43 î.Ch. — m. 17 sau 18 d.Ch. Descendent dintr-o familie de cavaleri, adoptă cariera juridică, dar o abandonează repede spre a se consacra poeziei. În urma unei călătorii în Grecia și după ce îi frecventase pe Horațiu, Tibul și Propertiu. În creația poetică a lui Ovidiu se pot distinge trei etape. În prima etapă sunt cuprinse poemele iubirii incluse în cunoscutele opere: *Amores* (*Amoruri*) structurată în cinci cărți, apoi *Heroides* — scrisori de dragoste atribuite unor personaje mitologice, *Ars amandi* (*Arta de a iubi*), și legat de acestea *Remedia amoris* (*Leacuri contra iubirii*). A doua etapă de creație are ca obiect tezaurul de mituri, legende, credințe și obiceiuri ale poporului roman, legate de anumite zile ale anului, în volumele: *Metamorphoseon* (*Metamorfozele*) — povestiri mitologice cu zeități și animale; *Fasti* (*Fastele*) despre sărbătorile și obiceiurile populare la Roma, inspirat de scrierile lui Flaccus, Varro, Titus Livius ș.a. În fine, a treia etapă însumează elegiile sale din timpul exilului la Tomis (trimis acolo ca pedeapsă, de împăratul Augustus), cuprinse în volumele: *Triste* și *Pontice*. Exegeții au apreciat că scrierile lui Ovidiu alcătuiesc cea mai amplă și cea mai variată operă poetică pe care ne-a transmis-o antichitatea greco-romană. Opera lui Ovidiu a cunoscut numeroase ediții de la cea princeps (Roma și Bologna, 1471), atât în original, cât și traduceri. La bază au stat manuscrisele tradiționale aflate în biblioteci importante din Roma, Paris, Veneția, Florența, Bruxelles ș.a.

* Culegerea de poezii apărută la Frankfurt, 1590, (inclusă în c I/p 2) este structurată pe câteva părți, conținând: *Epistole heroide*, versuri din cartea a treia de *Amoruri*, versuri din cartea a treia de *Arta de a iubi* și versuri din cartea a doua de *Leacuri contra dragostei*, cu bogate note și comentarii ale unor celebri cercetători ai literaturii și culturii clasice latine, între care: Andreus Nauger, Aldo Manuti, Hercu-

lis Ciofani, Jacob Micilli, Gr. Bersmann. Este una dintre edițiile devenite rare, cu interesante particularități tipografice (v. emblema tipografică pe pt.).

— **Paulus, Heinrich Eberhard Gottlob** (c II/p 112, 114, 125)

Teolog, orientalist și publicist german, n. Leonberg lângă Stuttgart, 1761 — m. 1851, Heidelberg. A fost un reprezentant marcant al raționalismului german, specializat în limbi orientale. A fost un pasionat călător, străbătând Germania, Olanda, Anglia, Franța. A funcționat ca profesor de teologie la Universitatea din Jena, apoi până la moarte la cea din Heidelberg. În afară de studiul din catalog, a mai publicat: *Sammlung der merkwürdigsten Reisen in den Orient, Uebersetzungen und Auszüge*, Jena, 1792—1804, șapte vol.; *Leben Jesu als Grundlage einer reinen Geschichte des Christenthums*, 1828, 2 vol.

* Studiul (c II/p 112, 114, 125) intitulat *Philosophisch-kritischer und historischer Kommentar über das Neue Testament*, publicat la Lübeck între 1800 și 1804, este una dintre cele mai de seamă cercetări ale universului biblic făcută în spiritul raționalismului german în segmentul menționat, prin raportare la importante texte grecești și alte surse istorice aferente în limba latină. De observat judicioasa ordonare tipografică a materialului încorporat, ca și lămuririle introductive din partea autorului la fiecare volum.

— **Phaedrus, C. Iulius** (c I/p 58, 60)

Fabulist antic latin, trac de formație grecească, libert al lui Augustus, care a trăit până în timpul domniei lui Nero. A scris oca 123 de fabule (în cinci cărți), inițial inspirat de Esop, dar în formă versificată. Dovedind anumită originalitate, Phaedrus a ridicat fabula la rangul unui gen literar distinct, exegeții apreciindu-i chiar o anumită scrupulozitate literară. Îndeobște, nu este socotit un moralist, ci un satiric. Fabulele sale au fost conservate în două manuscrise, unul care a aparținut lui Pierre Pithou (apoi, marchizului Rosambo), altul a fost la Saint-Remy, Reims, distrus într-un incendiu în 1774. Se vorbește de un manuscris (pierdut) cercetat de Nicolas Perotti (între 1465—1470), publicat sub numele *Apendice*, de Jannelli, în anul 1809, după autograful lui Perotti. A fost de multe ori tradus și publicat în limba franceză. Ediția princeps a fost realizată de Pierre Pithou, în 1596, după care au urmat principalele ediții: Novelet, 1610; Burmann, 1698, 1718, 1727. După acestea, se distinge ediția Louis Havet, Paris, 1895, însoțită de un bogat aparat critic și de disertații asupra versificației și vieții lui Paedrus.

— **Plenk, Joseph Jakob** (c II/p 101)

Om de știință austriac, n. 1738 — m. 1807. S-a remarcat pe o amplă arie a cercetării științifice: în chimie, viața plantelor, în medicină excelând în chirurgie și obstetrică, fiind profesor la Academia de Științe Medicale din Viena, inspector de stat al farmaciilor, consilier imperial. Pe lângă tratatul de obstetrică din c II/p 101, a publicat numeroase studii, între care masiva lucrare: *Icones plantarum medicinalium secundum systema linnaei digestarum* (în latină și germană), Viena, 1788—1812,

8 vol., în folio, cu 758 fig. color (Acele planșe au servit naturalistului francez Jacquin în cercetările sale.

— **Plinius, C. Secundus [Pliniu cel Bătrân]** (c I/p 53—55)

Personalitatea complexă a culturii latine, n. la Comum, 23 — m. 79 d.Ch. Se trăgea dintr-o familie de cavaleri, el însuși urmând linia tradiției ca ofițer de cavalerie în Germania, procurator al lui Vespasian în Spania, prefect (amiral) al florei de la Misenum. A avut variate preocupări științifice, curiozitatea științifică apropiindu-l de vulcanul Vezuviu în erupție (care a îngropat Pompeiul, Herculenum și Stabiaie), astfel găsimu-și moartea asfixiat de gaze. Se zice că era avid de cunoaștere, astfel că notele și conspectele din lecturi ar însuma 160 de volume. Precum Cato și Varro, avea mania să se documenteze despre orice, astfel a ajuns să scrie despre *Folosirea sulitei în cavalerie*, apoi 20 de cărți despre *Războaiele cu Germanii*, *Viața lui Pomponius Secundus*. Redactează o gramatică, dar toate aceste manuscrise s-au pierdut. Ni s-au păstrat însă cele 37 cărți din studiul *Naturae historiarum libri*, cu respectuoasa dedicație de prietenie lui Titus, fiul lui Vespasian. Ediția princeps a acestei vestite cărți a fost scoasă la Veneția, în 1469. Alte importante ediții au fost scoase de Harduin, Paris, 1685, apoi 1723, 1741. Deosebită este ediția de la Paris, 1829—1933, cu note ale mai multor savanți, între care și Cuvier, ediție scoasă de Panckoucke.

* Autorul este ilustrat în catalogul I cu vol. 1, 2, 5 din cartea a 37-a (ultima), din studiul *Historiae Naturalis*, dintr-o ediție realizată de Petrus Miller la Berolini, în 1766. De notat că aceasta a 37-a carte se ocupă de perle și pietre prețioase. Celelalte cărți au următorul cuprins de bază: Cartea I — dedicația către Titus, fiul lui Vespasian; Cartea II — sistemul lumii, cel astronomic, despre meteorologie, despre geografia generală; Cărțile III—VI — descrierea chorografică a țărilor cunoscute în epoca autorului; Cartea a VII-a — tratat despre om; Cărțile VIII—XI — despre animale; Cărțile XII—XIX — despre floră; Cărțile XX—XXXII — despre medicamentele extrase din plante și animale; Cărțile XXXIII—XXXIV — despre metale; Cartea XXXV — despre pictură și culori; Cartea XXXVI — despre pietre, roci. Ediția princeps: Veneția, 1469. Alte ediții mai de seamă: Harduin, Paris, 1685, 1723.

— **Procopovicz, Theofan** (c I/p 59)

Renumit erudit prelat rus, n. 1681 — m. 1736, S. Petersburg. Face studii de teologie și filosofie la Kiev, continuate în Polonia și apoi la Roma. Ajunge profesor la Academia din Kiev, în 1716 fiind chemat de Petru cel Mare la Petersburg, acesta numindu-l episcop de Pskov și mai apoi arhiepiscop de Novgorod (1724). A fost unul dintre primii membri ai S. Sinod creat de împăratul Petru I., unde scrie un *Regulament spiritual* — operă capitală în istoria ecleziastică rusă. A fost un ardent admirator al țarului Petru I, pe care îl susține în opera sa.

— **Rabener, Gottlieb Wilhelm** (c II/p 64)

Poet satiric german, n. la Wachau lângă Leipzig, 1714 — m. 1772, Dresda). Discipol al lui Gellert și Gärtner din Meinz. Studiază dreptul la Universitatea din Leipzig, ca apoi să intre în administrația financiară a Saxoniei. Este contemporan cu alți importanți scriitori germani între care: J. C. Gottsched, F. W. Zachariae, J. A. Cramer, de care îi leagă colaborarea la publicația în jurul căreia se grupează: „*Neue Beiträge zum Vergnügen des Verstandes und Witzes*“, întemeiată, în 1744, la Bremen.

Dintre scrierile sale în apariții editoriale se pot enumera: *Sammlung satirischer Schriften*, Leipzig, 1751—1755, 4 vol., ediție reimprimată în 1762, 1772. *Das Märchen von ersten April aus dem holländer ins hochdeutsche übersetzt.*, Leipzig, 1753, 1756. *Briefe von ihm selbst gesammelt und nach seinem Tode nebst e. nach V. seine Leben* (..), Leipzig, 1772; *Sammtliche Schriften*, Leipzig, 1777, 6 vol.

* Culegerea de scrieri satirice (*Satiren*), partea a treia, menționată în c II/p 64, este un exemplar din ediția V-a a acestei culegeri, apărută la Viena, 1787.

— **Reimarus [Reimarius], Herman Samuel** (c II/p 84)

Filosof german, n. la Hamburg, 1694 — m. 1768, la Hamburg. Face studii universitare la Jena, urmând filologia, filosofia și teologia, un timp ca discipol al lui Albert Fabricius. Este privat docent la Universitatea din Wittemberg, apoi (1723) rector la Gimnaziul din Wismar. Ocupă catedra de limbi orientale la Hamburg, căreia i se consacră 40 de ani. Ca filolog, publică o ediție a lui Dio Casius (1750—1752, 2 vol.). E un important reprezentant al „filosofiei luminilor“ alături de Wolf (corespondent al raționalismului francez din sec. XVIII). În afara tratatului inclus în cat. II, a mai publicat un tratat de logică, în 1756, un altul despre existența lui Dumnezeu și a sufletului uman, în 1781.

* Tratatul *Abhandlungen von den vornehmsten Wahrheiten der natürlichen Religion* (înscris în c II/p 84), ediția a VI-a, Hamburg, 1791, a fost publicat în prima ediție în 1755, tot la Hamburg. Această operă concentrează concepția filosofică a autorului, potrivit căreia „religia pozitivă“ e fondată pe „religia naturală“. Nu există alt miracol decât „creația“; a admite altele înseamnă a aduce ofense înțelepciunii divine; organizarea armonioasă a universului revelă rațiunii existența providenței. Concepția sa a fost apreciată de Kant. În ciuda raționalismului său, Reimarus a fost considerat adversar al panteismului și materialismului.

— **Renaudot, Eusebius** (c I/p 9, 10)

Savant religios francez, membru al Academiei Franceze, n. la Paris, 1646 — m. 1720, Paris). Este unul dintre erudiții teologi iezuiți, profund cunoscător al liturgicii orientale despre care a scris un celebru studiu, pe lângă care a mai publicat tot atât de valoroase tratate, între care: *Historia patriarcharum alexanrinorum ad Marco usque ad finem saec. XIII*, Paris, 1713; *Anciennes relations des Indes et de la Chine* (..). Paris, 1718 (Aceasta este o traducere și transliterare după un text arab).

— **Robertson, Wilhelm** (c II/p 120)

Teolog și istoric iluminist englez, n. la Borthwick, 1721 — m. 1793, lângă Edinburg. Orator remarcabil, a fost unul dintre primii membri ai „Select Society“, din care făceau parte personalități celebre ale timpului: Adam Smith, David Hume, Ferguson. Este autorul renumitei Istorii a Americii, și a altor tratate de istorie, între care: *The history of Scotland during the reigns of Queen Mary and of K. James VI Till his accession to the crow of England*, Londra, 1759, 2 vol. *The history of the Reign of the emperor Charles V* (...), Londra, 1769, 3 vol.; *Historical disquisition concerning the knowlege, which the ancients had of India and the progress of trade with that country prior to the discovery of the passage* (...), Londra, 1790.

* Opera sa care a cunoscut o difuzare și apreciere deosebite — *History of America* — a apărut în primă ediție la Londra, în 1777, 2 vol. in quarto. Tot în engleză, a cunoscut alte numeroase ediții londoneze: 1778, 1792, 1803, 1808, 1812 s.a. O versiune americană a apărut la Trieste între 1784—1787, 2 vol. (sub îngrijirea lui Minos Casparjanz), apoi în mai toate limbile europene: în italiană, la Firenze, 1777—1778, 4 vol. (trad. Antonio Pillori); în franceză, la Paris, în 1828, 4 vol. (trad. Suard și Morellet, note de M. Roquette); în olandeză, Amsterdam, 1801, 5 vol.; în suedeză, Stockholm, 1796; în germană, Leipzig, 1777, 2 vol. (trad. J. Fr. Schiller). Din această ultimă versiune face parte și volumul (al doilea), ed. 1803, descris în c II/p 120.

— **Rollin, Charles** (c II/p 24, 26—30)

Scriitor, pedagog, istoric francez, fost rector al universității din Paris, n. la Paris, 1661 — m. 1741, Paris. Face studii la Collège des Dix-Huit, apoi la Collège de Plesis, în filologie, filosofie, teologie. Devine profesor de retorică și elocință la Collège de France, unde este avansat în funcția de rector (funcție din care va fi destituit datorită aderenței sale la janseniști). Are bune aprecieri din partea unor valoroși contemporani între care: Voltaire, Montesquieu, Chateaubriand, Racine. A elaborat și încredințat tiparului importante studii, între care: *De la manière d'enseigner et étudier les belles-lettres par rapport à l'esprit et au coeur*, Paris, 1726, 4 vol., ed. a II-a în 1740; *Histoire ancienne des Egyptiens, des Carthaginois, des Assyriens, des Babyloniens* (...) Paris, 1730, 12 vol., ed. II în 1740, 6 vol.; *Histoire romaine* (...), Paris, 1738.

* Titlul întreg în original al acestei importante opere: *Histoire romain depuis la fondation de Rome jusqu'à la bataille d'Actium continuée par Crévier*. De la prima ediție (1738, în 9 vol.), a cunoscut numeroase reeditări franceze și multe traduceri (în engleză — Londra, 1739, 1754, în 16 vol., în 1768, în 10 vol.; în suedeză — Stockholm, 1785—1795, în 6 vol.). În germană a fost tradusă de J. Ad. Hiller și editată la Breslau de Johann Jacob Korn, în 1759—1763. Exemplarele din c II sunt din această ediție.

— **Sailer, Johann Michael** (c II/p 77)

Teolog și filosof german, n. la Aresing lângă Augsburg, 1751 — m. 1832. Studiază teologia și filosofia la Ingolstadt (1773—1777), apoi este repetitor public de filosofie și teologie, iar din 1780 este promovată pro-

fesor de dogmatică la Universitatea din Ingolstadt, și peste un timp, profesor de teologie pastorală la Universitatea din Dillingen, transferându-se peste puțin la Univ. din Landshut. În 1819, regele Bavariei îl numește episcop de Augsburg, dar este refuzat de Roma datorită înclinațiilor sale protestante. Devine canonic capital la Ratisbonne și tot aici numit episcop. A fost un remarcabil orator, lansând mai multe volume de predici.

— **Segneri, Paolo** (c I/p 8)

Erudit teolog iezuit și predicator italian, n. la Nettuno, 1624 — m. 1694, cunoscut îndeosebi pentru culegerile de predici și panegirice publicate în timpul vieții. În timpul Papei Inocențiu XII, a fost numit teolog al penitenciarelor, la Roma. Din prodigioasa lui operă, iată câteva titluri: *Prediche o sia quaresimale*, Firenze, 1679, in folio; *La manna dell'anima*, Veneția, 1720 (apariție postumă); *Il cristiano instruito nella sua legge, regionamenti morali*, Firenze, 1686, 2 vol.; *L'incredulo senza scusa*, Firenze, 1686; *Panegirici sacri*, Firenze, 1684; *Il parroco instruito*, Firenze, 1692.

— **Seneca, Lucius Annaeus** (c I/p 46)

Ilustru filosof latin, n. la Cordune, 4 î.Ch. — m. 65, Roma, provenit dintr-o familie cu renume în epocă (facea parte din „ordinul ecvestru“). Tânărul Lucius primește o aleasă învățătură la Roma (în cercul profesorilor stoici), călătorește în Egipt (guvernate de un unchi al său), unde învață scrierea hieroglifică, se inițiază în riturile religioase și cunoaște îndeaproape cultura egipteană. Treptat, devine questor, apoi tribun. Scrie o serie de lucrări filosofice: *Ad Marciam de consolatione* (Consolare către Marcia), an. 40, d. Ch.; *De ira* (Despre mânie), an 41; *De providentia* (Despre providență), an. 41. La finele anului 41, este exilat în Corsica pentru vina de a fi frecventat cercul fiicelor lui Germanicus, revenit la Roma doar în anul 49, când este avansat la rangul de praetor. În acest răstimp, continuă să scrie: *De constantia sapientis* (Despre constanța înțeleptului), an 42; *Ad Polybium de consolatione* (Consolație către Polybium), an 43; *De brevitate vitae* (Despre scurtimea vieții), an 48. În anul 50, devine preceptorul tânărului Nero, continuând să scrie: *De tranquillitate animi* (Despre liniștea sufletului), an 53; *De clementia* (Despre clemență), an 53, când devine consul. A scris în continuare: *De vita beata* (Despre viața fericită), an 58; *De beneficiis* (Despre binefaceri) și *Epistolae ad Lucilium*, an 61; *De otio* (Despre tihnă); *Naturales questiones* (Problemele naturii); *Moralis philosophiae liber* (Cartea de filosofie morală), an 62. Opera ni s-a transmis prin manuscrise, între care: *Ambrosianus* (Milano, sec. X—XI) pentru *Dialoguri*; *Palatinus* (Vatican, sec. VIII—IX) pentru *De clementia* și *De beneficiis*; alte manuscrise în copie se află la Paris, Brescia, Florența, Bamberg, Strasbourg. Ediția princeps a operei filosofice a apărut la Neapole, în 1475.

— **Tasso, Torcoato** (c I/p 72)

Renumit poet italian, n. la Sorrente, 1544 — m. 1595, Roma. Crescut de iezuiți, învață repede latina, greaca și retorica. Urmează studii universitare de drept, filosofie, elocință și litere la Bologna. Într-o călătorie

în Franța, îl cunoaște pe Pierre Ronsard. Termină de scris *Ierusalimul eliberat* în 1575, urmând o lungă perioadă de revizuire a poemului. Trăiește în mediul elitei timpului său. În 1592, începe redactarea poemului *Il mondo creato*, rămas neterminat, publicat în forma respectivă în anul 1607. A mai scris: *Renaud*, terminat în 1561; *Amîntas*, drama jucată în 1573 la Curtea ducelui de Ferrara. Tipărirea poemului *La Gerusalemme liberata* este inițiată de Celio Malaspina care publică la Veneția 14 cânturi, dar fiind incorecte, se reia tipărirea de Angelo Ingegneri care avea un manuscris mai corect și dă o ediție completă în 1581, la Parma și Casalmaggiore. Printre alte numeroase poeme a mai scris *Ierusalimul cucerit*, publicat la Roma, în 1593. Opera lui Tasso a fost publicată în ediție completă de Giovanni Rosini, la Pisa, între 1821—1832, atrăgând atenția în mod deosebit ediția critică a poemului *Ierusalimul eliberat*, apărută la Bologna, în 1897, cu comentariile lui Carducci, Mazzoni, Cipolla. Devenit celebru, poemul *La Gerusalemme liberata* a fost viu comentat de istoricii și criticii literari, de teologi, filologi și lingviști, relevându-se valențele originale ale autorului, demonstrate printre altele de „lumea lirică, subiectivă și muzicală pe un fond epic“, de ingenioasa împletire a „aspectului exterior religios al poemului cu fondul cavaleresc, fantastic, romanțios și voluptos“ (De Sanctis, p. 610).

* Cunoscând mai multe traduceri în limbi europene, poemul este ilustrat în c I/p 72 într-o traducere franceză (vol. întâi), publicată la Paris în 1780, traducere realizată în timpul vieții autorului „smulsă acestuia în ciuda voinței lui“ (zice prefațatorul), republicată întocmai, în această ediție.

— **Thomasius, Josephus Maria** (c I/p 27)

Vestit prelat catolic din sec. XVIII, fost presbiter cardinal între 1712—1713, membru permanent al Congregației preoților, ex principele Lampedusei și Palmei cu insigna Papei Clement XI. Este autor al mai multor studii și adnotări, între care: *Psalterium cum canticis versibus prisco more distinctum argum. et oratt. vetustis novaque literalis / ... /*, Roma, 1697; *Opuscula canonica*, 1763; *Opera omnia*, Roma, 1742, 2 vol., in folio.

— **Vertot, René Aubert Abbé** (c I/p 38, 69)

Istoric și scriitor francez, n. la Bennetot, 1655—1735, Paris. Urmează studii iezuite la Rouen și apoi la Seminar. În 1683, devine secretarul lui Colbert, mai apoi retrăgându-se la mănăstire pentru a se dedica scrisului. Prima sa lucrare este *Histoire de la Conjuration de Portugal*, apreciată de Bossuet și Madame de Sévigné. Cu *Histoire de la révolution de Suède*, în 5 ediții, este primit în Academie des Inscriptions, precum și ca membru al Academiei de Belles-Lettres din Paris. Alte cărți ale sale: *Traité historique de la mouvancé de Bretagne*, 1710; *Les révolutions romaines*, 1719; *Histoire des chevaliers hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem*, 1726; *Origine de la Grandeur de la cour de Rome et de la nomination aux eveches et aux abbayes de France*, 1735; ediția postumă: *Oeuvres choisies*, Paris, 1819.

LITURGIARUM ORIENTALIUM COLLECTIO.

IN QUA CONTINENTUR

JACOBITARUM SYRORUM LITURGIE,
ex multis codicibus Syriacis Latine conversæ;

T U M

LITURGIE NESTORIANORUM TRES
ex manuscriptis codicibus pariter Latine conversæ.

Cum Commentario fusiori ad præcipuas, & Notis necessariis
ad reliquas.

Operâ & studio EUSEBII RENAUDOTII Parisini.

TOMUS SECUNDUS.



PARISIIS.

Apud JOANNEM BAPTISTAM COIGNARD, Regis Architypographum,
via San-J colons, ad insignie Bibliothecæ auctoritâ.

MDCCXVI.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

Catalog. 1, poziția 36.

COMPENDIO DELLE CERIMONIE ECCLESIASTICHE DEL P. GAVANTO CON L'ADDIZIONI DEL P. MERATI. OPERA UTILE, E NECESSARIA AD OGNI RELIGIOSO,

*Il quale brama apprendere facilmente
le Cerimonie Ecclesiastiche*

Traduzione dal Latino in Italiano.



IN VENEZIA,

Presso NICCOLO PEZZANA.

MDCCLII.

CON LICENZA DE SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

Catalog 1, poziția 9.

— **Virgiliu, Publius Maro** (c I/p 101, 102)

Mare poet latin din epoca lui Augustus, adânc conștient de menirea scrierilor sale în sprijinirea reformelor gândite de împărat și de regenerare morală a Romei. Este evident atras de literatura clasică greacă și de creația poetică a lui Lucrețiu. Dar prima culegere de versuri, *Bucolicele*, este scrisă sub tutela poeziei alexandriene — un elogiu adus simplității vieții păstorilor trăitori în mijlocul naturii, în contrast cu mediile viciate ale lumii mondene. Cea mai strălucită dintre scrierile lui Virgiliu este considerată a fi *Georgicele*. Aici, urmându-l pe Hesiod (cu *Munci și zile*), poetul face elogiu vieții rustice, reconstituind, într-o amplă viziune poetică, viața țăranului, încorporând subtil o vibrație religioasă și un sentiment cetățenesc într-o expresie de rară frumusețe și căldură umană. Cea de-a treia mare operă a lui Virgiliu este epopea *Eneida*, capodoperă a literaturii tuturor timpurilor. După moartea sa, Virgiliu inspiră o abundentă literatură de comentarii: Servius, Donatus, Philargyrius, Probus (în acest sens, de văzut lucrarea lui Thomas Emile — *Scoliaștes de Virgile*, 1789, ca și ediția despre Servius realizată de Thilo și Hagen). Sunt cunoscute și păstrate manuscrisele cele mai bune (numite după locul unde se află): Mediceus, Palatinus, Vaticanus, Veronensis. Sunt cunoscute numeroase manuscrise din epoca merovingiană și mai apoi, dar mai puțin corecte. Editura princeps a scrierilor lui Virgiliu a apărut la Roma, în 1469, sub îngrijirea lui Sweinheim și Pannartz, în folio. Cea mai veche ediție critică este cea de Veneția, 1475, în folio, cu note și comentarii de Servius.

— **Voltaire, François Marie Arouet**, zis (c I/p 20, 75)

Mare scriitor, filosof, istoric, membru al Academiei Franceze, n. la Paris. 1694 — m. 1778, Paris. Studiază la colegiul iezuit Louis-le-Gand, dovedind o inteligență excepțională, un caracter independent și un permanent spirit de frondă. Este pentru scurt timp secretar de ambasador la Haga, revenind la Paris ca secretar avocațial, cunoaște lumea mondenă, face întinse lecturi din marii scriitori, se dedică literaturii. Scribe pamflete atacând regentul, din care cauză este încarcerat unsprezece luni, răstimp în care scrie unele dintre lucrări (tragedia *Oedipe*, *Le Poème de la Ligue*). În urma unor conflicte, este constrâns să locuiască, un timp, în Anglia, unde cunoaște elita timpului, prilejul inspirându-i scrierea eseului *Lettres anglaises* (1734) și găsirea banilor pentru tipărirea epopii *Henriada*, pe care tocmai o terminase. Atât în timpul șederii în Anglia și după revenirea în Franța, continuă să scrie celebrele sale opere literare, filosofice și istorice, într-o lungă listă îndeobște cunoscută. Uriașa personalitate a lui Voltaire a fost caracterizată lapidar de Victor Hugo astfel: „A fost mai mult decât un om, a fost un secol“. Prin întreaga sa gândire, a contribuit enorm la pregătirea revoluției de la 1789 și a avut un rol uriaș în impulsivarea ideilor iluministe în întreaga Europă.

* Epopeea *La Henriade* își are ideea de bază într-o lucrare anterioară a autorului (*Le poème de la Ligue*) și a fost definitivată în timpul sejurului în Anglia (1726—1729), atrăgând interesul Curții londoneze prin dedicarea lucrării suveranei engleze. Atunci, a fost primit de du-

cele de Bolingbrouke și prezentat înaltei societăți, lordului Peterborough și ducese de Malborough; atunci îl întâlnește pe Swift, Pope, Congreve. Astfel, obține banii necesari tipăririi *Henriadei*, în ediție de lux (Londra, 1728). Structurată pe zece cânturi, epopeea se referă la războaiele religioase din sec. XVI și la urcarea pe tronul Franței a lui Henric IV, autorul având ca țintă ideatică toleranța religioasă și un catolicism luminat.

Concomitent cu ediția londoneză, a apărut alta, tot în 1728, sub supravegherea autorului, la Haye. Din această ediție cochetă, într-o elegantă ținută tipografică (tipar pt. roșu și negru) este exemplarul menționat în c I/p 20.

Pentru conturarea tabloului cultural al epocii de referință, ca și pentru a indica elevația culturală a lotului de carte analizat, continuăm cu *fișierul unor personalități erudite* care au întocmit prefețe, note și comentarii la aparițiile editoriale semnalate în cuprinsul celor două cataloage.

— **Burmman, Petrus** (c I/p 58)

Erudit olandez, n. la Utrecht, 1668 — m. 1741, Leyda, profesor de istorie la Univ. din Utrecht, apoi de elocință la Univ. din Leyda. Publică o serie de ediții din clasicii antici: Phaedrus (1698), Horațiu (1699), Petronius Quintilianus, Ovidius, Virgilius, Suetonius. A fost discipolul lui Groevius și recunoscut ca șef de școală latinistă, însă comentariile sale se află în bună parte sub influența predecesorilor. Publică o culegere din autori latini, intitulată: *Sylloge epistolarum a viris illustribus scriptarum*. Leyda, 1727, 5 vol., apoi comentarii în *Poetae latini minores et graevius*, 1731. Semnează comentarii la fabulele lui Phaedrus (c I/p 58).

— **Benkő, Joseph** (c I/p 73, 76)

Pastor într-o parohie transilvană (n. 1740 — m. 1814), autor al unui studiu publicat la Viena, 1771—1778: *Transilvania, sive Magnus Transylvaniae Principatus*. Scrie apoi un studiu de istoria protestantismului: *Milkovia, sive antiqui episcopatus milkoviensis explanatio*, Viena, 1781, 2 vol.

— **Bersmann, Gregorius** (c I/p 2)

Erudit german (1538—1611), profesor de literatură latină și greacă la Wittenberg (1565), apoi profesor de poetică la Leipzig (1571), spre finele vieții rector de gimnaziu la Zerbst. Lui i se datorează savante studii asupra scriitorilor latini pe care îi reeditează: Virgiliu, Ovidiu (1582—1607), Lucan (1589), Horațiu (1602—1611). A mai publicat: *Enarratio non contemnenda*, 1586—1588, 2 vol.; *Sammlung von commentarien zu 18 reden des Cicero*, Leipzig, 1611, 2 vol.; mai multe culegeri de versuri latine: *Carmina, Epithalamia, Encomiastica, Epicedia, Tumuli, Elegiae, Lusus*, reunite în 2 volume, Leipzig, 1592 și o culegere de psalmi în vers latin: *Psalterium Davis versibus descriptum*, Leipzig, 1594—1598. Împreună cu alți erudiți, îngrijește ediția Ovidiu c I/p 2.

— **Gesner, Jo. Matheus** (c I/p 41)

Savant german din sec. XVIII, membru al Academiei din Göttingen. Strălucit cunoscător al limbii și culturii latine, a publicat mai multe lucrări de o rară erudiție. Între acestea: *Primae lineae isagoges in eruditionem universalem nominatim psychologiam, historiam et philos. in usum praelect.*, Göttingen, 1786 (ed. III, cu prefața de Chr. Gottl. Heyne; *Thesaurus novus linguae et eruditionis romanae post Rob. Stephani et aliorum curas digestus, locupl. emend.* A. J. Gesnero, Leipzig, 1749; *Primae lineae artis oratoriae acc. Rutilius Lupus, aquila rom., Jul. Rufinianus*, Jena, 1753.

— **Manutius, Aldus (Romanus)** (cI/p 2)

Erudit latinist și elenist german din sec. XVI, care a publicat postincunabulele: *Grammaticae institutiones graecae*, Venetiis, 1515; *Rudimenta grammatice linguae latinae*, Veneția, 1501; *Institutionum grammaticarum libri V (cum appendice)*, Venetiis, 1508; *Idem, libri VI*, 1514. Aceași gramatică este republicată, la Florența, în 1519, de Erasmus de Rotterdam, adăogând la sfârșit „opt porțiuni de construcții libere“.

— **Micyllus, Jacobus** (c I/p 2)

Renumit latinist german din sec. 16, care a publicat printre altele: *Sylvarum libri quinque; quibus accessit Apelles, Aegyptius seu calumnia, antehac ut et caetera pleraque mundum edita*. Haga, 1564; *Ratio examinandorum versuum ad usum et exercit. puerorum*, Frankfurt, 1539; *De re metrica libri III jam multo castigatius quam antehac in lucem (...)* Ph. Melancthonis, Frankfurt, 1561. Cartea a fost publicată anterior, fiind un studiu de referință privind arta metricii la poezii antici latini.

— **Miller, Ioannes Petrus** (c I/p 53—55)

Renumit naturalist german, remarcat mai ales prin studii de botanică și privind opera unor savanți cunoscuți, între care C. Linné și Pliniu cel Bătrân (v.c I/p 53—55). A publicat: *Illustratio systematis sexualis Linnaei* (în latină și engleză), Londra, 1777, 2 părți, în folio, cu 117 planșe ilustr. În 1789, se retipărește în engleză, la Londra. A apărut și în germană, la Frankfurt am Main, în 1789, cu 108 planșe, apoi, în 1792, la vestita editura Brockhausen, în germană și latină, cu 108 pl.

— **Naugerius, Andreus** (c I/p 2)

Erudit latinist german din sec. 16/17, remarcat prin publicarea unor scrieri literare în limba latină, în sine niște însemnări de călătorie: *Oratio in funere laur.*, Lauredani, 1530, in folio; *Orationes duae carminaque nonnula impresum Venetiis*, 1530; *Viaggio fatto in Spagna ed in Francia da Andrea Navagero: alla cesarea maesta di Carlo V.*, Venetia, 1563; *Operatibus Jo. Ant et cajetano vulpiis fratribus*, Patavia, 1718.

— **Passerat, Jean** (c I/p 4)

Istoric literar francez, profesor de retorică la Colegiul Regal din Paris, n. la Troyes, 1534 — m. 1602. După câțiva ani petrecuți la Bourges

unde preda dreptul roman, revine la Paris, în 1569, când este bine apreciat de savantul magistrat Henri de Masmés, care-l ajută să obțină catedra de poezie latină. Este înlăturat de agitațiile unei ligi ostile, revenind numai după reînscăunarea lui Henric IV. A scris: *Vers de chasse et d'amour*, Paris, 1597; *Kalendae januariae et varia quaedam poemata*, Paris, 1597; *Recueil des oeuvres poétiques De literarum inter se cognitione et permutatione liber*, Paris, 1606; *Commentarius in Catullum, Tibullum et Propertium*, Paris, 1608; *Conjecturarum liber*, Paris, 1912. A publicat și un volum de discursuri și prefete, la Paris, 1606.

— **Rosenmüller, Erns Friedrich Karl** (c II/p116)

Vestit orientalist german din sec. 18, profesor de arabă la Universitatea din Leipzig, meritos cercetător al textelor biblice, autor de gramatici de limbi orientale. A făcut pertinente traduceri din limbi orientale în limba germană. Dintre scrierile sale: *Scholia in Vetus Testamentum*, Lipsca, 1788—1835, 23 vol. Lucrarea este structurată astfel: *Genesis et exodus*, 1788, *Leviticus Numeri. Deuteronomium*, 1798, *Jesaia Vaticinia*, 1811—1819, *Psalami*, 1800—1804, *Jobus*, 1806, *Ezechiel*, 1808, *Profetae minores*, 1812, *Ieremias*, 1825, *Solomon*, 1828, *Daniel*, 1831, *Josua*, 1832. A mai scris *Scholia in Novum Testamentum*, Nürnberg, 1815—1830. Dintre lucrările de lingvistică: *Institutiones et fundamenta linguae arabicae*, Lipsca, 1818; *Analecta arab. ed. lat. vertit et notis illustr.*, 1825—1828, 3 vol.

— **Schneider, Eulogiu Von** (c II/p 67—69, 73)

Erudit teolog german din sec. XVIII. Pe timpul revoluției franceze, a fost șeful iacobinilor din Strassbourg, călugăr franciscan la Bamberg, iar în 1786, predicator la Curtea regelui Carol de Wurtemberg. În 1789, este profesor la Universitatea din Bonn la catedra de filosofie și literatură greacă. Din 1790 se află la Strassbourg ca profesor (la Brendel, episcop constituțional). Ca acuzator public la Tribunalul din Alsacia, a ordonat executarea multor persoane, ca apoi, după evoluția situației politice, să fie și el condamnat și executat, la Paris, 1794.

În partea finală a acestui expozeu introductiv, urmează câteva observații de sinteză asupra lotului de carte veche europeană amintit (atâta cât ni s-a transmis), în limbi romanice și în limba germană² (rămânând de cercetat alte eșantioane, în număr mult restrâns, în limba greacă³, limbi slave, ca și fondul de carte europeană din colecțiile aflate sub tutela Bisericii catolice și respectiv Bisericii sârbe, la care nu am avut acces). Precizăm că unele idei înscrise deja în preambulul catalogului unu se adaptează, de această dată, la globalitatea materialului din cele două cataloage.

Așadar, luând (convențional) materialul amintit ca pe o unitate de sine stătătoare, se pot formula câteva considerații de natură structurală și comparativă asupra eșantioanelor descrise, ce totalizează 267 tomuri din care 93 în limba latină (cu 63 titluri), 28 în limba franceză (cu 19 titluri), 9 în limba italiană (cu 8 titluri), iar 137 în limba germană (cu 62 titluri), marea majoritate aparținând Bibliotecii Episcopiei Caransebeșului (fostă până în 1994 a Seminarului Teologic din Caransebeș) cu

cele mai multe cărți europene de mare valoare dintre colecțiile instituționalizate din Banat. Dacă luăm ca reper titlul din cele două segmente lingvistice, rezultă că interesul pentru cartea de limbi romanice a fost cel mai ridicat, urmând cartea de limbă germană (și destul de restrâns în alte limbi).

Parcurgând cele două cataloage, se poate lesne observa că zestrea bibliofilă respectivă prezintă un mozaic tematic pe o diversitate de domenii, de la cel religios, la istorie, beletristică, filosofie, lingvistică, drept, tehnică, arte. Domeniul care atrage atenția în primul rând, atât cantitativ, cât și ca problematică, este cel religios, fapt explicabil prin ponderea pe care a avut-o Biserica în viața societății, ca instituție fundamentală (prin slujitorii ei, mulți formați/perfecționați / în universități europene), în perioada de constituire treptată a colecțiilor particulare și publice în acest spațiu. Un prim segment din acest domeniu îl reprezintă textele biblice și studiile asupra acestora. În această sferă de interes este remarcabilă prezența bogată a textelor biblice, atât ca literatură teologică clasică autonomă pentru uz clerical (și nu numai), dar mai ales ca material de referință, de mare diversitate, în economia generală a studiilor biblice. Dintre exemplele ce se pot da, se detașează edițiile bilingve ale *Bibliei*, precum ar fi cea din 1827, corectată și îmbunătățită, realizată după prima ediție din 1593, Mongutia, zisă „Biblia Clementină“ (c I/p 116—118 — exemplarul purtând ex libris-ul episcopului Ioan Popasu); apoi ediția din 1788 (Augsburg), în latină și germană (*Die gottliche heilige Schrift des Alten und Neuen Testamentes*) — în c II/p 66, 72, doar volumele unu și trei; ca și *Biblia sacra oder die heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments*, Viena, 1781 (în c II/p 47, doar vol. întâi).

Concomitent, atrag atenția numeroase și masive studii biblice realizate de renumiți savanți în materie, redactate îndeobște în latină sau germană cu numeroase exemplificări din alte limbi clasice vechi, exemple din prima ediție ori din reluarea unor vestite ediții anterioare (îngrijite de mari personalități teologice). Luând ca bază textele biblice, autorii le deslușesc înțelesurile în diverse modalități, cea mai frecventă fiind cea a comentariilor și notele întinse, de multe ori ilustrarea făcându-se prin așezarea textelor în coloane paralele, de regulă în limba greacă și respectiv limba în care se face comentariul (latină sau germană). În acest sens, sunt de rară profunzime contribuțiile unor numeroși și vestiți cercetători (autori ai unor savante introduceri în tainele S. Scripturi), pornind de la arheologia biblică la semantica poetică, între numele celebre întâlnindu-se aici: Johannes Albertus Fabricius** (*Codex apocryfus*, Hamburg, 1703, (c I/p 7), Crisostomus** (studii asupra evangheliilor lui Matei și Ioan, traduse din greacă în germană de Eulogiu Schneider, Augsburg, 1785—1789, c II/p 59, 60, 62, 67, 68, 73), Ackermann (*Arheologia biblica*, Viena, 1826, după o ediție anterioară, c I/p 115), Heinrich Gottlob Paulus** (cu ample și multiple comentarii *Philologisch-kritischer und historischer Kommentar über das Neue Testament*, Lübeck, 1800, c II/p 112, 114, 125) sau Johann Jahn** (*Einchiridion hermeneuticae generali tabularum Veteris et Novi Foederis*, Viena, c I/p 90). Din această categorie a descifrării sensurilor de conținut ale

GEORGII PASORIS,
PROF. GR. ~~PHILOSOPH.~~

LEXICON

GRÆCO-LATINUM
IN
NOVUM
TESTAMENTUM

DOMINI NOSTRI
JESU CHRISTI,
NOMINUM TAM PROPRIORUM
QUAM APPELLATIVORUM SIGNIFICATUS
ATQUE ANALYSIN COMPLEXUM.

EDITIO NOVISSIMA,

OMNIBUS VOCIBUS LXX. ALIORUMQUE
GRÆCORUM INTERPRETUM, APOCRYPHORUM
ITEM V.T. ET VARIIS OBSERVATIONIBUS PHILO-
THEOLOGICIS AUCTA,

STUDIO ET LABORE

CHRISTIANI SCHOETTGENII.

QUI ET PRÆFATIONIS LOCO INTRODUCTIONEM
AD SENSUM LITTERALEM N.T. FELICITER HAUENDUM
ADJECIT.

ACCESIBRE INDICES NECESSARIJ.

LIPSIAE,

Catalog 1, poziția 11.

EVANGELIUM INFANTIE. 159



Λόγος ἐν τῇ παιδικῇ καὶ μεγαλειᾷ τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Liber de pueritia & magnificentia Domini & Salvatoris nostri Jesu Christi.*

JOHANNE BAPT. COTELERIO (a)
Interprete.

I. Αναγκαῖον ἤγησά μιν ἐγὼ Θεωτῆς Ἰσραηλῆτις, πᾶσι τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἀδελφοῖς γνωρίσαι τὰ παιδικὰ καὶ μεγαλεῖα τοῦ Χριστοῦ, ὅσα ἐποίησεν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς γεννηθεὶς ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν ἐν τῇ Βηθλεὲμ, ἐξιστάμενος ὡς ἡ ἀρχὴ ἐστὶν αὐτοῦ.

II. Τὸ γὰρ παιδίον Ἰησοῦς ποσειθεὶς γινόμενος βροχῆς δὲ γενουμένης, καὶ παύσεως τῆς βροχῆς, ὁ Ἰησοῦς ἐπακέν ἐπὶ διαδύσει τοῦς βυάκους, καὶ τὰ παραρρέοντα ὕδατα συνήγαγε.

(a) In notis ad Const. Apost. lib. VI. c. 16. (b) Ms. Caesarem ap. Lambec. lib. VII. p. 270. ἔπαυεν ἐπὶ διάβα-

Catalog 1, poziția 11.

S. Scripturi fac parte și bogatele manuale sau lexicoane, gândite și redactate cu un anumit scop didactic, dar de apreciabilă elevație științifică, între care: *Lexicon greco-latinum in Novum Testamentum*, de Georgius Pasorus, Lipsca, 1717 (c I/p 11); remarcabilul *Handconcordanz* — un masiv (1296 p.) lexicon de exegetică și homiletică, de Gottfried M. Büchner, publicat la Jena, 1765 (c II/p 32), ori nu mai puțin valoroasa lucrare în două volume a lui Carolo Gottlieb Bretschneider** — *Lexicon manuale greco-latinum in libros Novi Testamentum*, Lipsca, 1824 (c I/p 107, 108) și enumerarea poate continua. Studiile biblice aflate în lotul menționat se ocupă preponderent de conținutul Noului Testament (desigur fiind cel mai apropiat de ideologia credinței creștine) și mai toate aparțin adepților catolicismului, dovadă că interesul colecționarilor istorici (teologi români) nu era orientat spre ramurile protestant reformatoare.

Tot în domeniul religios se înscriu și cărțile cu alte nuanțări tematice, precum de teologie morală, printre autori aflându-se: Jean Baptist Massillon** (cu traducerea în germană *Moralische Umschreibung einiger Psalmen*, Praga, 1758 — c II/p 21); Lambertus Prosperus (cu *Ad casus costcientiae*, Bologna, 1772, c I/p 56); J. B. C. Chaud (cu *Morale de la Bible*, Versailles, 1817, c I/p 97); Ambrosius Josephus Stapf (cu *Epitome theologiae moralis*, Oeniponti, 1832, c I/p 124); ori culegerea *Predigten über die ganze christliche Moral*, ediția a III-a publicată la Giessen, 1790, c II/p 76, 80—83). Rămânând în perimetrul religios, se mai pot menționa și alte segmente tematice. Între cărțile de apologetică: *Génie du Christianisme*, de François Auguste de Chateaubriand**, Paris, 1802 (c I/p 82—84); *De l'ésprit des religions*, de Alexis Dumesnil**, Bruxelles, 1825 (c I/p 111); *Gründliches Gutachten aber des von uns abgefallenen neuen Papistens*, de Valentin Alberti, Leipzig, 1687 (c II/p 1); *Über die Volks — und Vaterlandsliebe Jesu*, de Johann Jakob Sees, Frankfurt și Leipzig, 1795 (c II/p 102). Lângă acestea își mai pot găsi locul și alte exemple, precum culegerea de însemnări ale unui misionar catolic în Asia, publicată la Lodi (Milano), 1825 (c I/p 110).

În grupa cărților de istorie bisericească sunt demne de o mențiune deosebită: *Liturgiarum orientalium collectio*, de Eusebius Renaudot**, Paris, 1714 (c I/p 9) — o coborâre spre rădăcinile creștinismului prin explorarea și explicarea unor texte în limba coptă — limbajul popular al creștinilor din Egipt, în care s-a scris Vechiul și Noul Testament, apocrife, predici, vieți ale sfinților, fapte ale martirilor, o întreagă literatură religioasă. Apoi, *Origines sive antiquitates ecclesiasticae*, de Iosephus Bingham** (traducere din engleză de I. H. Grischovius), Halle, 1724 (c I/p 14—19, 21—24); *Eigentliche und wahrhaftige Abbildung der alten und neuen griechischen Kirche, nach ihrer Historie (...)*, de Johann M. Heineccius (în trei părți, totalizând 1223 p.), Leipzig, 1711 (c II/p 2), și nu în ultimul rând, tratatul general de istoria Bisericii creștine de Heinrich Ph. K. Henke** — *Allgemeine Geschichte der christlichen Kirche*, Braunschweig, 1796 (c II/p 103, 105, 109, 111). Alte grupaje tematice: patristică (panegirice), precum: lucrarea iezuitului Vincentiu Houdry**, *Bibliotheca concionatoria complectens panegiricas orationnes sanctorum*, Tyrnavia, 1759, 742 p. (c I/p 48); *Elogi sacri*, de Tommaso

Tommasoni, Padova, 1805 (c I/p 87). Pe teme de drept bisericesc, tratatul *Kirchenrecht*, de Johann Joseph Pehem (traducere din latină), Viena, 1803, c II/p 118 (610 pag.), 119 (1782 pag.); *Mosaisches Recht*, de Johann David Michaelis**, Frankfurt, 1775—1778, c II/p 36—40.

După domeniul religios, amplu reprezentat este cel al istoriei, cu nuanțări și variație de modalități, de la perimetre tematice punctate pe teritorii mai restrânse, până la cuprinderea largă a evenimentelor petrecute la niveluri continentale. Viziunea autorilor este îndeobște cea cronicărească, prin prezentarea deci mai ales de cronologii la modul expozitiv, (mai puțin interpretativ), cu divagații în anecdotică și picanterie. Unii autori cuprinși aici adoptă formula enciclopedistă, panoramică ori, respectiv, pe cea statistică, a tabelului sec, sărac în comentarii. Iată mai jos, ilustrarea cu carte a laturilor de ansamblu menționate mai sus. Mai întâi, concretizarea de titluri vizând aspecte istorice specifice unui perimetru geografic al unui popor, unei zone, ori unei localități. Diverse aspecte legate de Roma și istoria romanilor constituie obiectul unor întinse lucrări elaborate de înalte personalități în domeniu, precum: *Histoire des révolutions arrivées dans le gouvernement de la République romaine*, de Vertot, în două ediții — 1752 (c I/p 38) 1786 (c I/p 69); *Römische Histoire*, de Ch. Rollin** — versiunea germană, Breslau, 1759 (c II/p 24—30); sau studiul între istorie și etnologie *Rituum, qui olim apud romanos obtinuerunt*, întocmit după mai mulți autori de G. H. Nieuport, Buda, 1799 (c I/p 77); uneori istoria romană fiind cuprinsă la segmentul respectiv în studiile de tipul *Biographien der römische Könige und Kaiser von Erbauung der Stadt Rom bis (. . .) auf se. itzt Regierende Majestät Franz II*, de Johann Gertner, Viena, 1804, 1805 (c II/p 121, 128), sau în tratatele de istorie universală. Aspecte legate de istoria unui anumit popor sau a unei zone geografice ne oferă, de asemenea, lucrări precum: *De bello judaico*, scrisă de savantul Josephus Flavius**, tradusă în germană de Rufino Anquilejensi, Tyrnavia, 1701 (c I/p 6); *Historia de rebus Transylvanicis*, de W. Bethlen** (c I/p 66, 67, 73, 76); *Geschichte v. Amerika*, de Wilhelm Robertson** (trad. din engleză de J. Fr. Schiller), Leipzig, 1803, c II/p 120 (682 pag.); *Briefe über den itzigen Zustand von Galizien*, Leipzig, 1786 (c II/p 58), la care se poate adăuga lucrarea despre faptele țarului Petru cel Mare, de Martin Hassen, publicată la Leipzig, în 1739 (c II/p 5, sau *Annali urbani de Venetia*, de Fabio Martinelli, Veneția, 1838 (conținând gravuri de Giovanni Pividor, Pietro Chevalier, B. Marcovich, C. Dusi, ilustrații protejate de hârtie foiță cu filigran), c I/p 127). Există, în colecțiile menționate la fiecare catalog, eșantioane din tratatele de istorie universală aparținând unor renumiți istorici europeni ca: Diodorus Siculus — *Bibliotheca historica*, de 40 de cărți (în c I/p 3, Libri XV, 1 352 pag.) din ediția scoasă la Leipzig, în 1611: Dyonisius Petavius — *Rationarium temporium*, în două părți, ediția de la Frankfurt din 1665 (c I/p 5, 1 020 pag.); Claude Francois Millot cu istoria sa în versiunea germană *Universalhistorie*, Leipzig, 1788, c II/p 71 (846 pag.), 75 (959 pag.), 87 (1 366 pag.), 89 (366 pag.), 96 (266 pag.). În cuprinderi ample se integrează istoria în alte domenii de cunoaștere (în manieră enciclopedică, chiar filosofică) cum ar fi geografia, științele naturii, economia antropologia, politica, artele, în acest sens putând fi

menționabile: *Grundriss der allgemeinen Welt*, de Fr. Ludwig Langstedt, Hanovra, 1791, c II/p 79 (744 pag.); *Der politische catolische Passagier*, de Johann Joseph Vockh, Augsburg, 1720, c II/p 3 (1159 pag.); *Lettres physiques et morales sur l'histoire de la terre et de l'homme* (prelegerile pentru regina Marii Britanii redactate de savantul J. A. Luc**), Paris și Haye, 1779, c I/p 64 (438 pag.).

Și domeniul filosofiei este bine reprezentat, cele mai multe lucrări fiind în limbi romanice. De remarcat faptul că cele mai multe dintre studii se află la frontiera dintre teologie și filosofie, sau în orice caz, dacă nu chiar analizează fenomenul religios, se raportează frecvent la el, dată fiind prezența Bisericii ca instituție fundamentală în viața comunității, cu profunde influențe în constituirea coordonatelor ei spirituale. Această arie de interferență este ilustrată de unele dintre cele mai importante opere (numite deja) ale celebrilor filosofi: Nicolas Malebranche, François Auguste de Chateaubriand, Moses Mendelsohn, Herman Samuel Reimarus. De menționat că printre lucrările filosofice cuprinse în cataloage, se află opere de Seneca (c I/p 46) cu o bogată culegere reprezentativă (*Epistolis et libris philosophicis excepti*), apărută la Zagabria, în 1756; ale lui Cicero** cu tratatul sau *De senectute et Paradoxa* și alte scrieri filosofice bogat adnotate și comentate (c I/p 62, 70, 120), ca și Johann Gottlieb Fichte**, reprezentant al filosofiei clasice germane, cu un exemplar din ediția princeps din lucrarea sa de bază *Grundlage der gesammten Wissenschaftslehre Als Handschrift für seine Zuhörer*, Leipzig, 1794 (c II/p 88).

O pondere remarcabilă o au cărțile ilustrând literatura beletristică europeană, nu atât cantitativ, cât mai ales calitativ, nume de mari scriitori acoperind genurile literare de bază, într-un evident echilibru. Fără a intra în analiză tematică, pentru a contura o imagine de ansamblu, vom aminti, bunăoară, că pe cărțile de poezie sunt așternute nume de autori ca: Virgiliu** (cu *Georgicele* și *Bucolicele* — c I/p 101), Ovidiu**, cu o veche și bogată culegere din *Epistole heroide*, *Amoruri*, *Arta de a iubi*, *Leacuri contra dragostei* (Frankfurt, 1590), cu note și comentarii de aleasă erudiție (c I/p 2), Horațiu cu cele mai reprezentative creații (c I/p 112), menționabilă fiind și o antologie de importante texte literare germane (c II/p 41, 42), alături de care se situează lucrări poetice mai întinse, în vechi ediții, reprezentate de *Eneida*, de Virgiliu (c I/p 102), *Ierusalimul eliberat*, de Torcoato Tasso** (c I/p 72), *Henriada* de Voltaire, *Der Messias*, de Friedrich G. Klopstock**. De amintit prezența unor cărți de vestiți fabuliști, cu numeroase note, între care Esop (c I/p 58), Fedru (c II/p 58, 60), satiricul german Gottlieb W. Rabener (c II/p 64). Cartea de proză este reprezentată, printre alții, de un Fénelon** cu al său *Télémaque*, amplu comentat în germană (c I/p 123), Gasparo Gozzi cu primele proze publicistice (c I/p 121), Cicero cu celebrele discursuri (c I/p 40, 44, 45, 119). În fine, e demnă de amintit eleganta ediție Molière, Paris, 1753 (în c I/p 39 volumul al 8-lea).

Strâns legate de acest grupaj de beletristică sunt edițiile cu ample comentarii de estetică literară, cele mai multe din cărțile respective fiind îndeobște de uz didactic pentru diferite niveluri școlare, mai toate beneficiind de contribuția unor celebri esteticieni literari. De menționat,

între altele, edițiile de această factură din opera lui Cicero (c I/p 50, 70), Horațiu** și Fedru** (c I/p 60), ori din mai mulți autori antici (c I/p 130). Din aceeași categorie este magazinul prozodic latin redactat de Sintenius (c I/p 104), sau tratatul de artă poetică al lui Gottsched, cu ilustrări din creația germană (c II/p 6). O mențiune aparte merită studiul de arta actorului și estetica spectacolului teatral aparținând omului de teatru german Johann Jakob Engel** (c II/p 115).

În grupajul de carte veche europeană din perimetrul lingvisticii se disting două segmente structurale. Un prim segment este cel lexicografic, ilustrat de diferite dicționare (unele în mai multe ediții) bilingve, cel mai adesea având ca limbă de referință limba latină, germană, ori franceză (mai rar greaca veche), alternând fiecare ca loc ocupat în structura lexiconului. Un loc aparte îl ocupă dicționarele polilingve, ca cel realizat de Calepinus, ajuns, la ediția Lugduni, 1634, la opt limbi prin îmbogățire succesivă (față de trei limbi la prima ediție din 1502), o lucrare de vastă erudiție lingvistică ce se înscrie în marile performanțe ale lingvisticii europene (c I/p 4). Lângă acesta se poate pune *Lexiconul de la Buda*, 1825, în patru limbi, prin contribuția unor savanți ardeleni (c I/p 113). De amintit, de asemenea, ca performanțe ale genului, *Dicționarul Academiei Franceze*, în două volume, Paris, 1814 (c I/p 91, 92), ca și *Lexiconul enciclopedic școlar* elaborat de eruditul austriac C. P. Funke (c II/p 126, 127, 131, 132, 134). Celălalt segment lingvistic reprezentat este alcătuit din tratatele de gramatică. Cele mai multe dintre acestea sunt privitoare la limba latină (limbă de cult multă vreme, a cărei cunoaștere era deci o necesitate pentru clerici și nu numai), apoi la limba germană, atât pentru perimetrul germanic, cât și din afara acestuia; se alătură, într-o măsură mai mică, gramatici practice de învățarea limbii franceze și limbii italiene. O prezentă solitară este lucrarea referitoare la limba greacă (*Anfangsgründe der griechischen sprache*), de Johann G. Trendelenburg, profesor la Danzig (c II/p 130).

În lotul de referință sunt câteva cărți ce indică interesul colecționarilor istorici și pentru problematica juridică. De remarcat faptul că, în structura generală a elitei românești din Banat anterioară lui Decembrie 1918, cariera juridică, alături de cea clericală, era preferată, existând convingerea că, în condițiile istorice respective, ființa românească putea fi apărată convingător prin puterea legislației. În acest domeniu se înscriu cărți referitoare la ordine judecătorești și hotărâri ale instanțelor regale (c I/p 68, respectiv 105, 109), sau referitoare la Constituția Regatului ungar (c I/p 98), ori la legislația militară (c I/p 93). În sfârșit, dacă, așa cum rezultă din analiza de mai sus, problematica umanistă a fost dominantă, în relație directă cu preocupările profesionale ale colecționarilor (donatorilor), nu lipsește cu desăvârșire nici cartea din domeniul științific propriu-zis, și nici din cel al tehnicii, precum: *Sistemul natural* al savantului Linné** în limba germană (*Natursystem*), ediție îngrijită de eruditul naturalist Ph. L. Müller**, Nürnberg, 1774, alături de care e demnă de amintit Cartea a 37-a (aici, trei tomuri) din masivul studiu al lui Plinius cel Bătrân** — *Istoria naturală* (c I/p 53—55); apoi, în domeniul fizicii, două studii universitare — *Elementa physicae*, de I. Horvâth (c I/p 89) și *Institutiones physicae*, de A. Tomtsányi, iar în

sfera matematicilor un tratat, de asemenea, de uz universitar, *Analytische Abhandlung der Anfangsgründe der Mathematik* (c II/p 135). Din aceeași familie a tratatelor universitare este și cel de obstetrică — *Anfangsgründe der Geburtshilfe*, publicat de savantul J. Plenck**, la Viena, în 1795. În fine, două cărți privind tehnica mineritului și metalurgiei la nivelul aflat pe la jumătatea veacului 18 (c II/p 7, 8).

Unele dintre cărțile descrise atrag atenția pe de o parte prin prefețele (ca document) semnate fie de autori, fie de alese personalități în domeniul tematic respectiv, precum: Ioannes Budaeus despre J. Calvin (c I/p 1), Jacob Cardon despre Calepinus și dicționarul său polilingv (c I/p 4), Ioannes Buddeus despre J. Bingham și tratatele sale de istorie bisericească (c I/p 14), J. B. Bossuet cu o dizertație despre psalmi ca prefață la studiul biblic al lui J. M. Thomasius (c I/p 27), D. J. Garat cu prefața la *Dicționarul Academiei Franceze* (c I/p 92), Ch. Wilh. Walchs despre *Handconcordanz* de Wichmann (c II/p 49), E. Fr. Rosenmüller** despre studiile biblice ale lui H. Marsch (c II/p 116). Se disting, apoi, cărțile care conțin „epistola dedicatoria“ din partea autorului pentru înalte personalități ale timpului, între care: țarinei Anna Ivanowna de M. Hassen (c II/p 5), regelui George I al Marii Britanii, de J. Bingham (c I/p 17), lui Lessing de J. S. Semler (c II/p 43), pentru Ludwig Ernst Heinrich von Goerz și Dorotheea von Goerz, de Langstedt (c II/p 79), pentru Luise Caroline Henriete prințesă de Hessen (c II/p 80) ș.a. Valoarea cărților este ridicată și de ținuta lor tipografică, de la așezarea textului în pagină, la estetica paginii de titlu (cu emblema tipografică, cu textul bicolor roșu și negru, cu forma și mărimea literei), la prezența letrinelor, a capetelor ornate, a vinietelor, dar mai ales a ilustrațiilor cu gravuri tematice. În acest sens, există o diversitate a ilustrațiilor adecvate conținutului general al cărții. Dar mai întâi sunt remarcabile portretele autorilor, gravate de renumiți artiști ai timpului (unele însoțite de texte explicative), portrete așezate de regulă la începutul cărții, dintre care se pot exemplifica: J. B. Massillon, gravor G. P. Trautner (c II/p 31), J. M. Heineccius (c II/p 2), J. M. Thomasius (c I/p 27), J. Delle (c I/p 85), H. S. Reimarus, gravor J. C. G. Fritsch (c II/p 84). Se întâlnesc uneori, ca ilustrație, capete efigie de personalități istorice, între care: împăratul Augustus (c II/p 8), Carolus Magnus (c II/p 128), Rudolf I (c II/p 129), ori chiar portret obișnuit ca al țarinei Anna Ivanowna (c II/p 5). Ilustrația unor cărți se realizează prin imprimarea unor imagini tematice, precum ar fi: scene de inspirație biblică (c II/p 14, 25 — gravor I. P. Philippin, 47, 97), scene și personaje mitologice (c II/p 113 — gravor J. Gerstner, 115 — gravor I. Blaschiks), ori din istoria romană (c II/p 6, 136, 137 — I. Blaschiks), sau chiar imaginând unele expediții celebre, ca cea a căpitanului Cook (c II/p 95, gravor Weinrauch), sau a lui Christofor Columb în America (c II/p 120, cu foiță de protecție), la care se adaugă scene exotice nedefinite (c II/p 3), ori imagini venețiene (c I/p 127). O ilustrație interesantă vedem la cartea despre arta spectacolului, de Johann J. Engel, cu diverse ipostaze de mișcare scenică (c II/p 115 — semnate I. Blaschiks). Fără a intra în detalii analitice, iată câteva sumare mențiuni privind geografia culturală de proveniența cărților descrise. Cartea în limba germană provine, în exclusivitate, din

centre tipografice situate în fostul imperiu austriac (7, cu 25 titluri) și respectiv în actualul perimetru german (18, cu 37 titluri); cele mai multe titluri sunt scoase de edituri din Viena (13), respectiv Leipzig (18), Augsburg (7), celelalte centre tipografice fiind: Graz (2), Praga (5), Tropau (2), Brünn, Kronstad, Pesta (câte 1); respectiv Braunschweig, München, Frankfurt (câte 4 titluri), Berlin, Göttingen, Halee (câte 3), Jena (2), Breslau, Karlsruhe, Dessau, Freiburg, Giesen, Hamburg, Hannover, Lübeck, Nürnberg (câte 1). Cartea de expresie romanică are o arie de proveniență mai largă: pe lângă spațiile amintite mai sus (Germania cu 14 titluri, Imperiul austriac cu 10), se alătură alte țări (Italia — 8, Franța — 4, Țările de Jos — 2, Elveția, Anglia, Letonia (cu câte 1). Dintre centrele tipografice de proveniență a acestui segment de carte se află pe primele locuri: Viena (12), Buda și Pesta (cu câte 7) — acestea din fostul Imperiu austriac, apoi, Leipzig (10), Paris (13) din restul spațiului amintit. Distribuirea celorlalte centre europene se poate vedea în indicele aferent fiecărui catalog.

Referitor la vechime, se observă, în primul rând, că, pe acest teritoriu, nu ni s-a transmis, în colecții, nici un incunabul, iar exemplarele ilustrând sec. 16 și 17 sunt puține, marea majoritate a cărților de referință fiind apărute în sec. 18 (și incluse după atribute de conținut și bibliofile, câteva din sec. 19).

După cum s-a văzut din mențiunile privitoare la geografia culturală a imprimării cărților, centrele tipografice amintite sunt dintre cele mai importante (chiar dacă unele sunt reprezentate de puține eșantioane, dar ni se oferă măcar o idee despre capacitatea editorială și tipografică a unor firme de mare vogă europeană. Astfel, dintre numele de edituri dintre cele mai vechi: Conradus Badius din Geneva (c I/p 1), Wechelianis-Heredes Aubri, din Hanovia (c I/p 3), Jacob Cardon, din Lugduni, realizator al marelui Dicționar Calepinus, cu remarcabile calități tipografice (c I/p 4), Iohann Beyer, din Frankfurt, editor al masei lucrări (de 1 020 pag.) *Rationarium temporum* (c I/p 5), Caspar Brechenmacher, editorul unui întins studiu enciclopedic de Vockh (1 159 pag.), cu elegantă paginație (c II/p 3). De amintit, de asemenea, firma Casse et J. Neaulme din Haye, realizatoare a frumoasei ediții din 1728 a *Henriadei* lui Voltaire (c I/p 20), ca și alte remarcabile case editoriale de după jumătatea sec. al XVIII-lea, cu înzestrate ateliere, așa cum rezultă din pretentioasele ilustrații de carte realizate: Carl Hermann Hermmerde din Halle, editor al poemului *Der Messias*, de Klopstock (c II/p 14, 25, 33), Georg Conrad Walther din Dresda, editor al operelor lui Massillon în l. germană (c II/p 15), Johann Jacob Korn din Breslau editor al operei lui Rollin în germană (c II/p 24, 26—30), Felix Fickelscher din Jena, tipograful bogatului studiu *Handconcordanz*, de Büchner (c II/p 32). Și exemplele sunt numeroase, însă nu pot fi neevidențiate firmele de mare performanță în ilustrarea cărții, precum Joseph Wolfischen din Augsburg, care a editat într-o remarcabilă condiție tipografică scrierile lui Bingham în limba germană (c II/p 97, 98), ori realizatorul ediției de lux a studiului mitologic de K. P. Moritz — editorul vienez Franz Haas (c II/p 113).

Rămânând în perimetrul condiției tipografice a cărților, se poate menționa un alt aspect, cel referitor la paginație: cele mai multe tomuri au între 100 și 1 000 pagini, 8 sunt sub 100 de pagini, iar 22 depășesc 1 000 de pagini, performante fiind lucrările: *Das Kircherecht*, de Pehem, 1784 pagini, tipar Anton Doll din Viena (c II/p 119), respectiv *Nouveau dictionnaire, français-allemand*, de J. L. Frsch, 2 776 coloane, Leipzig, 1737 (c II/p 4). În sfârșit, un alt aspect din perimetrul posibilităților tipografice (indicând, concomitent, mai ales gradul de erudiție al autorilor) se referă la felurimea alfabetului folosit. În această privință, sunt remarcabile firmele tipografice care au imprimat cărți cu trei sau chiar patru alfabet: latin, german, grec, ebraic. Cu cele mai bune posibilități tehnice s-au aflat: Iacob Cardon din Lugduni, cu „Dicționarul Calepini“ (c I/p 4), Johann Gottlieb Garbe din Frankfurt am Main, cu *Mosaisches Recht*, de J. D. Michaelis (c II/p 37—40), Eberhard Kletts, din Augsburg, cu scrierile lui Chrysostomus în germană (c II/p 60, 62), s.a. (v. c II/p 99, 100, 112, 116, 125).

Constituirea colecțiilor menționate, mai vechi ori mai noi, a avut loc în timp și s-a făcut prin contribuția individuală a reprezentanților elitei românești bănățene din veacul trecut și cel prezent, personalități care au făcut generosul gest de a lăsa valoroase cărți bibliotecilor publice, ori având meritul de a le aduce în acest spațiu spre a fi achiziționate pentru respectivele colecții publice. În acest sens, este adecvată rememorarea faptului că, mai ales de la jumătatea veacului trecut, s-a dezvoltat o diversificată elită românească în Banat, formată, în stratul ei elevat, la renumite universități europene, nu de puține ori cu certificarea unor merite titluri academice. Fără a intra în detalieri, în această privință menționăm, în treacăt, că Biserica ortodoxă, ca instituție fundamentală a vieții românești (îndeosebi până la 1918), a avut un rol deosebit în crearea unor personalități, mai ales în domeniul teologic și pedagogic, alături de cel juridic și cel tehnic, bunăoară. Parcurgând lista ex libris-urilor de pe cărțile de referință, întâlnim numele unor remarcabili intelectuali, mulți având mari responsabilități spirituale și naționale. Între aceștia: *Ioan Popasu* (1808—1889), episcop al Caransebeșului, cu studii teologice la Universitatea din Viena, cunoscător al limbii latine, germane, maghiare, cu întinse cunoștințe umaniste, membru în Dietă, participant frecvent la ședințele Casei magnatilor. A avut o valoroasă bibliotecă de circa 2 000 volume, donată episcopiei. *Filaret Musta* (1839—1930), arhimandrit și vicar episcopal în Caransebeș, cu studii de drept la Academia din Debrețin și teologie la Lipsca, membru fondator al Astra, al Societății România Jună de la Viena, doctor honoris causa al Universității din Cernăuți cu gradul de mare ofițer, director un timp al Institutului Diecezan din Caransebeș (1870—1888); biblioteca sa cu mari valori bibliofile, numărând peste 6 000 volume, a fost donată episcopiei. *Nicolae Popea* (1826—1908), episcop al Caransebeșului, cu studii de drept la Cluj și de teologie la Universitatea din Viena, membru al Academiei Române, colecționar a circa 300 cărți de valoare, lăsate moștenire fondului episcopal. *Traian Doda* (1822—1895), celebru general român bănățean, absolvent al Școlii de matematică și al Academiei Militare de la Wiener-Neustadt, participant la marile evenimente militare din epoca

sa, ales deputat în Dietă (depunându-și mandatul ca protest pentru nedreptățile făcute conaționalilor bănățeni de către stăpânitorii timpului), pasionat colecționar de carte europeană (circa 520 tomuri), ajunsă, după moarte, în biblioteca Episcopiei Caransebeșului⁴. *Petru Popoviciu* (1852—1885), profesor de teologie la Institutul Diecezan din Caransebeș, cu studii la Seghedin și la Universitatea din Lipsca, posesor al unei biblioteci de rară valoare documentară și bibliofilă (v. indicii de colecționari de la finele cataloagelor), cărți donate bibliotecii episcopiei. *Ioan Nemoian* (1847—1907), studii juridice la Debretin și teologie la Lipsca și Geneva, profesor la Institutul Diecezan din Caransebeș, jurist și un timp, primar al acestui oraș, cu o interesantă colecție de carte rară lăsată ca donație Institutului Diecezan. *Iosif Olariu* (1859—1920), profesor, director al Institutului Diecezan din Caransebeș, cu studii de teologie la Universitatea din Cernăuți (unde devine doctor în teologie), cu stagii de perfecționare la Lipsca și Erlanger, autor al unor merituose tratate de teologie, colecționar de carte veche și rară, lăsată bibliotecii episcopiei. *T. Leon Tarnavski* (1859—1914), profesor universitar la Cernăuți, cu studii teologice la Universitățile Cernăuți, Viena și München, doctor în teologie, autor al unor lucrări de elevată ținută. Alături de aceste nume de personalități, se mai află pe cărți ex libris-uri de intelectuali români dinainte de 1918 (v. indice cataloage), între care: Carabeț Ignățiu, Mihai Hucița, Vasile Cămărășan, Gh. Miculescu, Ioan Papp, Pușcariu, A. Sauciu, A. Sihleanu, dintre cele vechi, iar mai recente: Ionel Bota (istoric), Teodor Ionescu (medic), Antoniu Marchescu (jurist), Vasile Nemeș (profesor), Jivcovi, Valeriu Leu (istoric) ș.a.

Însumând diversitatea semnificațiilor ce se decantează din expozeul de mai sus (bazat pe cercetarea bibliofilă conținută de cele două cataloage), dacă acceptăm adevărul că producția tipografică, mai ales cartea („memorie a umanității“ — Shopenhauer), a avut și are rolul de mediator în circulația ideilor (diacronic și sincronie), de la o generație la alta, dintr-un spațiu în altul, atunci putem concluziona că acest meleag românesc s-a aflat de multă vreme, prin exponenții săi de elită, într-un benefic contact cu marea cultură europeană, cu cele mai alese valori ale spiritualității create în marile centre de rezonanță ale continentului.

NOTE

1 Deși un timp a ignorat existența Bisericii de Răsărit, după primele acțiuni întreprinse de Reformă, Biserica de Apus dă semne de apropiere de Biserica ortodoxă. În acest sens, se înscrie încercarea husiților de unire cu ortodoxia; de amintit, apoi, infiltrarea (mai ales) a luteranilor și calvinilor în teritoriile ale lumii ortodoxe (precum Transilvania), cu scopul de convertire a ortodoxilor la respectivele confesiuni apusene. Cu acest gând se publică, în 1559, cu *Catehism* cu idei protestante, în greacă, slavonă și română. În astfel de împrejurări apare o ediție a Bibliei, în 1582, cunoscută sub numele de *Palia de la Orăștie*, prin contribuția unor români. Cu toate acestea, deși organizarea era evasificată prin instalarea unui episcop în persoana lui Pavel Tordasi, rezultatele au fost modeste în Transilvania și Banat, căci ortodoxii nu au marșat la tentativele respective, ba chiar au rezistat la constrângerile la care au fost supuși. Acțiunea insistentă de con-

vertirea ortodocșilor la catolicism se concretizează, în timp, prin cunoscuta variantă de constituire a confesiunii greco-catolice. Propaganda ce a premers s-a făcut prin misionari și mai ales printr-o infuzie de producție tipografică adecvată. Cartea tipărită în respectivele teritorii, ca și cea adusă din diferite centre tipografice apusene, a fost un eficient instrument de influențare.

2 Autorul adresează colegiale mulțumiri cercetătorului Rudolf Gräf pentru clarificări de lingvistică germană.

3 În categoria de carte veche europeană se află și exemplarele în limba greacă veche, semnalate mai jos:

— *Biblion Istoricon*, Ioanina (tipar Nicolau Glukei), 1684. (22×14), 5449 pag. (BEC 10613).

Legătura originală piele pe carton, cotor degradat. Numeroase însemnări cu tuș negru, pe fg. și pe coperte (în l. greacă). Alfabet grec.

— *Evanghelie*, 1760. Alfabet grec. (BEC 13825).

— *Biblos*, Leipzig, 1761. (22×14), 1516 pag. pe două coloane. (BEC 12751).

Legătura originală piele brună pe table de lemn, lipsă prima copertă, cotor degradat. Alfabet grec. Însemnări cu tuș negru pe fg. Tipar general roșu și negru.

— *Eirmologion*, (Ioanina), tipar Antoniu Bortoli, 1760. (17×11) 240 pag. (BEC 12705).

Legătura originală piele brună pe carton, stare bună. Tipar pt. roșu și negru, în rest negru, în chenar floral negru.

Colligat cu *Meriki Diagnosis*, 1760 (Tipar Antoniu Bartoli), 80 pag.

— *Apostolion*, Ioanina, 1762. (23,5×17), 308 pag. Alfabet grec. Tipar negru, în chenar negru. (BEC 9540).

— *Miniati, Ilioi, Didahii*, Ioanina, 1772. (23×17), 416 pag. (BEC 11946).

— *Minei pe iunie*, 1768. (BEC 13826).

— *Minei pe ianuarie*, 1777. (BEC 13819).

— *Minei pe aprilie*, 1777. (BEC 13816).

— *Minei pe iulie*, 1777. (BEC 13828).

— *Minei pe august*, 1777. (BEC 13827).

— *Minei pe octombrie*, 1777. (BEC 13821).

— *Minei pe februarie*, 1778. (BEC 13817).

— *Minei pe noiembrie*, 1778 (BEC 13820).

— *Paraklitiki*, 1778. (BEC 13822).

— *Penticostar*, 1778. (BEC 13824).

— *Minei pe martie*, 1779. (BEC 13818).

— *Minei pe septembrie*, 1779. (BEC 13830).

— *Minei pe decembrie*, 1779. (BEC 13829).

4 Cf. Anuarul Institutului teologic și pedagogic din Caransebeș pe anul școlar 1910/1911, pag. 45.

** Vezi fișierul de personalități (autori, prefațatori).

BIBLIOGRAFIA

- Adversi, Aldo Adversi, *Storia del libro*, Sansoni, Firenze, 1963.
- Bayet, Jean Bayet, *Literatura latină*. Trad. Gabriela Creția, Petre Stati, București, 1972.
- Brock, *Brockhaus Konversations-Lexicon*. 17 vol., Leipzig, Viena, Berlin, 1898.
- Brunet, Jacques Charles Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*. 6 vol.+2 supl., Paris, 1860—1880.
- Chaunu, Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în secolul luminilor*. 2 vol. Trad. Irina Mavrodin, București, 1986.
- Corneanu, Nicolae Corneanu, *Monografia eparhiei Caransebeșului*, Caransebeș, 1940.
- De Sanctis, Francesco De Sanctis, *Istoria literaturii italiene*. Trad. Nina Façon, București, 1965.
- DLE, Ana Cartianu, I. A. Preda, *Dicționar al literaturii engleze*, București, 1970.

- DLF,
Drimba, *Dictionar al literaturii franceze*, București, 1972.
Ovidiu Drimba, *Istoria literaturii universale*. 2 vol., București, 1968—1970.
- Façon, Nina Façon, *Dictionar enciclopedic al literaturii italiene*, București, 1982.
- Flocon,
GB, Albert Flocon, *Universul cărților*, București, 1976.
Andrei Ghidiu, Iosif Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909.
- Graesse, Jean Georges Graesse, *Trésor de livres rares et précieux ou Nouveau dictionnaire bibliographique*. 7 vol., Milano, 1950.
- Gr. Enc. *La Grande Encyclopedie*, Lamirault et C-ie Éditeurs, Paris, f.a.
- Hasard,
IBU, Paul Hasard, *Criza conștiinței europene*, București, 1973.
Ioan Râmureanu, Mihai Seșan, Teodor Bodogae, *Istoria bisericăescă universală*, vol. 2, București, 1993.
- I. Ili, Ion Iliescu, *Conceptul de carte rară*. În „Valori bibliofile din patrimoniul cultural național II”, București, 1983.
- ILG, Mihai Isbășescu, *Istoria literaturii germane*, București, 1968.
- ILD, *Istoria lumii în date*, București, 1972.
- IsRo, *Istoria României*, vol. 3, București, 1963.
- Lanson, Gustav Lanson, *Histoire de la littérature française*, Librairie Hachette, Paris, (1912).
- Lar,
Luhan, *Larousse du XX-e siècle*, Paris, 1932.
Mc Luhan Marshall, *Galaxia Gutenberg*. Trad. L. și P. Navodaru, București, 1975.
- Madaule, Jacques Madaule, *Istoria Franței*, vol. II, Trad. Eugen Rusu, București, 1973.
- Marc, Dr. Antoniu Marchescu, *Grănicerii bănățeni. Comunitatea de avere*. (Contribuțiuni istorice și juridice). Caransebeș, 1941.
- Meyers,
Negulescu, *Meyers Konversations-Lexicon*, 16 vol. Leipzig, 1874—1878.
P. P. Negulescu, *Filosofia Renașterii*, București, 1986.
- Simon,
Trev, Saint Simon, *Memorii*, Trad. Maria Carpov, București, 1900.
G. M. Trevelyan, *Istoria ilustrată a Angliei*. Trad. Florica E. Condurachi, Dan Hurmuzescu, București, 1975.
- TVianu, Tudor Vianu, *Studii de literatură universală și comparată*, Ed. II, București, 1963.
- VO, Virgil Olteanu, *Din istoria și arta cărții* (Lexicon), București, 1992.
- Weber, Alfred Weber, *Histoire de la philosophie européenne*. Ed. X, Paris, 1927.
- Welles, H. G. Welles, *Esquisse de l'histoire universelle*, Payot, Paris, 1925.

VALEURS DES IMPRIMERIES EUROPÉENNES DANS DES COLLECTIONS DE SUD ET EST DE BANAT

(Résumé)

Cet étude est une analyse sur le matériau concernant la description de bibliophilie appliquée sur un nombre de 267 livres vieux, rares, remarquable par leurs qualités typographiques, publiés dans des langues romaniques et en allemande, dans des grandes centres européens (pendant les XVI—XVIII-e siècles),

contenus par deux catalogues parus antérieurement (à Reșița, 1993 et 1995). Dans cet ouvrage-ci, l'auteur présente quelques considérations générales concernant le contexte culturel et historique dans lequel sont parus ces livres, en ce qui regarde les courants de l'Église de l'Ouest (le duel Réforme—Contre-réforme), l'influence exercée par des grandes personnalités, surtout pendant le siècle de lumières, des aspects concernant l'apparition et l'évolution de la production typographique dans l'Europe centrale et de l'ouest, puis on donne un fichier biobibliographique concentré concernant les auteurs des livres précieux décrits dans les deux catalogues mentionnés.

Le matériau — tant les catalogues, que cet étude analytique — démontre que les Roumains de ces parages ont été de long temps, par ses représentants d'élite, dans un bénéfique contact avec la grande culture européenne, avec les grandes valeurs spirituelles créées par notre continent.